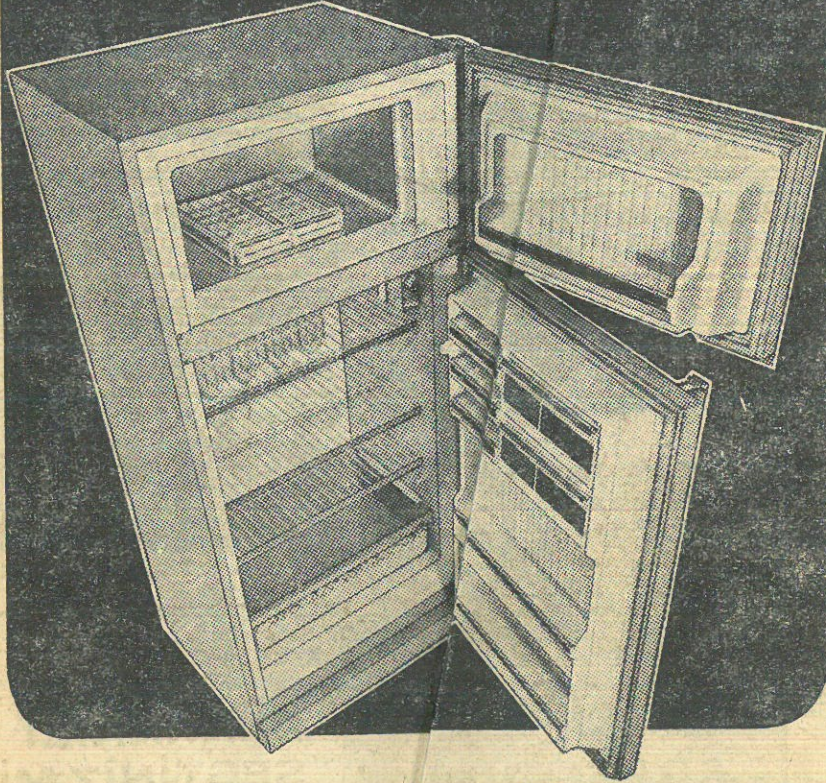

ARÇELİK dupleks

İKİ AYRI SOĞUTMA TEK MOTORLA

Arçelik Duplex'te, normal bir buzdolabı olan alt bölme için gerekli soğutmayı da, üstteki "derin dondurucu" bölme için gerekli o müthiş soğutmayı da tek motor sağlar. Böylece, daha az elektrik sarfiyatı ve daha az arızalanma ihtimaliyle daha masrafsızdır Arçelik Duplex. Daha sessizdir.

Tek oturlu Arçelik Duplex'te yiyeclere içeceklere ayrı bir yer daha büyüktür. İki ri soğutma tek motorla! İki kapılı buzdolabı yapımında bün dünyada uygulanan sism budur. Yurdumuzda yaz Arçelik, Duplex'te sistemle başlamış, bu semle devam etmektedir!

Genel Satıcıları:
BEKO TİCARET A.Ş.
Tel.: 49 00 39
BURLA BİRADERLER ve Şti.
Tel.: 45 52 00

kalitede öncü... fiyatta ölçü

288

(Yeni Ajans : — 114)

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

EKİM 1974

İÇİNDEKİLER :

Kıbrıs Türk Folkloru	İhsan HİNÇER
Kadirli ve Erzurum Bilmeceleri	Dr. Saim SAKAOĞLU
Halk Oyunlarımızda Çıkmazlar	Sebahattin BULUT
Eski İstanbul Ramazanları ve Mahyalar	Erdem YÜCEL
Posof Köylerinde Ağaç	Cemender ARSLANOĞLU
Folklorcularımız : Hasan Esref Ertekin	Ali Rıza ÖNDER
I. Sırp Ayaklanmasında Yazılan Şapça Destanı	Doç. Dr. Jubinda RAYKOVIÇ
Sille'li Aşık Figanı'nın Bir Koşması	Mustafa ATAMAN
1897 Türk - Yunan Savaşında Yakulan Türküler	Erdoğan GÖKÇE
Aşık Lisanı'nın Yemen Destanı	M. Sabri KOZ
"E. Çelebi Seyahatnâmesi Folklorik Dizini"	M. Şakir ÜLKÜTAŞIR
Karagöz Sanatçısı Ragıp Tuğtekin'le Bir Konuşma	Nail TAN
Boğaziçi Üniversitesi Halkbilimi Yılığın — Karagöz (Semineri)	T.F.A.

BİZE GELEN KİTAPLAR

SAYI: 303

KURUŞ: 250

İSTANBUL'DA AYDA BİR DEFA ÇIKAR HALK KÜLTÜRÜ DERGİSİ

289

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

KURULUŞU : AĞUSTOS 1949

AYDA BİR DEFA İSTANBUL'DA ÇIKAR HALK BİLGİSİ DERGİSİ

SAHİBİ : İHSAN HİNÇER

No: 303

EKİM 1974

YIL : 26 — CİLT : 15

Kıbrıs Türk Folkloru

Yazan : İhsan HİNÇER

Türk gelenek ve görenekleri, giyim kuşanı, dini inançları, el sanatları, halk dansları ve türküleri Kıbrıs'ta özelliğini korumuş ve bugüne kadar süregelmiştir.

Magosa'daki Kıbrıs fatihlerinden Canbolat Bey'in türbesi bir Türk geleneğine uyularak her gün çocuğu olmayan kadınlar ve gelinler tarafından ziyaret olunmakta, etrafında bulunan incir ağaçlarındaki incirler yenilmektedirler. Böylece, Canbolat Paşa'nın şehit olduğu yerdeki türbede bulunan incirlerden yiyen çocuğu olmayan kadınların ve gelinlerin çocuğa kavuşacağına inanılır. Bu gelenek sayesinde Türk aileleri, kadınları bu türbe etrafında toplanmak, tanışmak imkânını bulurlar.

İncir, Kıbrıs Türkleri arasında çok makbuldür. İncir ağaçları pek büyük olduğundan, dallarının altına, onları korumak için direkler konulmaktadır. Köylüler bu incir ağaçları üzerine yemin ederler: "50 direkli, 80 direkli incirin üzerine yemin ederim ki sözlerim doğrudur." Ayrıca "100 direkli incir ağacım kızıma şehiz olsun," diyen ana ve babalar, bu ağaçları kızları üzerine yazdırmaktadırlar (1).

Kıbrıs Türk köy ve şehirlerinde, gelen misafirler oturtulduktan sonra önlerine ayaklarını uzatmaları için küçük iskemleler konulur. Kıbrıs yaz aylarında çok sıcak olduğu için, ayrıca renkli sazlardan ve hurma dallarından yapılmış yelpazeler her evde masaların üzerinde bol bol bulunur. Misafirlere önce bunu ikram ederler. Misafirler oturdukları sürece bunlarla yelpazelenirler. Giderken yine ev sahibinin masası üzerine koyarlar.

GIYİM — KUŞAM

Türk halkının kıyafetleri zeybeklerimizin ve köylülerimizin giyimlerini andırmaktadır. Eskiden tıpkı Türkiye'de olduğu gibi fes üzerine oyali işlemeli yemeni sarılıyordu. Beyaz gömleğin üzerine al kadifeden işlemeli cepken giyilirdi. Bellerine Trabzon kuşak sarıyorlardı; koyu mavi çuha şalvara uygun renklerle bezemiş çoraplarla topuklu ayakkabılar bu kıyafete pek yaraşıyordu. Kuşak arasına yerleştirilmiş saatin "sarkıtma" denilen gümüş kösteği, boyun etrafında dolanıyordu. Bu kıyafetlerin festen gayrisine bugün de Kıbrıs köylerinde rastlanır. Anavatan'da şapkanın benimsemesinden sonra Kıbrıs'ta da şapka ve kasket giymeye başlanmıştır (2). Kadın kıyafetleri de Anadolu ve özellikle Güney ve Orta Anadolu giyimlerine uygundur. Günlük giyimde başta oyali yemeni, sırtta cepken - delme, ayaklarda şalvar bulunur. Üzerine üçetek giyerler. Ayakkabıları "edik" ve "yemeni" dir. Belli günlerde zubun, bindallı ve tek atkılı iskarpin giyilir. Başlıkları fesli, kaşbastılı, altın dizlidir. Üzerine özellikle papatya oyali yemeni örtülür. Çarşaf da giyimle beraber batı kıyafeti Türkiye'de olduğu gibi yaygınlaşmıştır.

HALK OYUNLARI — TÜRKÜLER

Kıbrıs'ın bölgesel halk oyunları zeybek salama ve karşılama türündedir. Buna ek olarak Anadolu'nun çeşitli yörelerinden göçen Türkler çeşitli oyunlarını da beraberlerinde götürmüşlerdir. 1878 yılında, İngilizler Kıbrıs'a geldiklerinde zeybek oyunları, davul - zurna eşli-

istikbalinizin
garantisini
tasarrufunuz

tasarrufunuzun
garantisini

TÜRKİYE
GARANTİ BANKASI

DAMLIYA
DAMLIYA
GÖL OLUR

TÜRKİYE BANKASI

paranızın... istikbalinizin emniyetidir

Folklor 116

Folklor 115

HOS
BAG

SARAP
SANAYİNDE
KALİTE ve NEFASET
ÖRNEĞİNİ YİNE
TEKEL
SUNAR

(Basın : 60617 — 106)

ANADOLU
BANKASI
SİZİN EŞİNİZİN
ÇOCUKLARINIZIN
KISACASI
AİLENİZİN BANKASIDIR

Folklor 117

ğinde oynanıyordu. Bugün de "Kıbrıs Zeybeği", "Kıbrıs Sallaması" ve "Karşılması" yaygındır. Kıbrıs zeybekleri tek, iki ya da dört kişi tarafından oynanır. Kadın oyunları ise karşılama ve kaşık oyunları türündedir. Kıbrıs zeybeği Kıbrıs'tan Anadolu'ya geçmiştir. Kıbrıs çalgılarının başında davul - zurna gelmektedir. Tef ve kaşık da ritm aracı olarak kullanılmaktadır. Bunun yanında bildiğimiz keman da "Gırbis Kemanesi" adı ile yerleştirilmiştir, tıpkı "kemence" ve "ıklığ" adlı Türk sazları gibi alt kısmı kuşağa ya da dize dayanarak çalınmaktadır. Oradan da Türkiye'ye geçmiştir. Silifke, Muğ ve Konya çevresinde de kemane bu şekilde bir Türk çalgısıdır. Ankara Devlet Konservatuvarı Halk Türküleri ve Ezgileri Derleme Gezisi'nde, 1942'de Halil Bedi Yönetken ve arkadaşları bu durumu tesbit etmişlerdir. Mum plaklara alınan Kıbrıs sallamaları, zeybekleri, karşılama ve türküler, bugün Devlet Konservatuvarı Folklor Arşivi'nde bulunmaktadır (3).

"Yazın Çiçeği Güldür", "Hanaylar Yaptırdım Döşetemedim", "Beşparmak Dağı Sıra", "Bahçelerde Gülümsün", "Bir Mendil Aldım Dereden", "Kalenin Kapısı Dökme Gümüştün", "Dama Çıktılar Durdular" türküleri bütün Kıbrıs'ta yaygındır. Tamamen Anadolu Türk ezgileri tartımındadır.

MİMARİ

Türk şehirlerindeki Türk evleri üzerine İngiliz gezgini tarihçi Sir Harry Luke, "Lefkoşe" de hemen her Türk evinin ufağ olsun, büyük olsun, bir bahçesi vardır. Bu bahçeler kerpiç duvarların ardında saklıdır. Yukarılardan bakınca şehir ak ile yeşilden yapıla bir dama tahtasını andırır. Minarelerle kuleler şah'la vezir'i, camilerle hamam kubbeleri de öteki taşları temsil eder. Şurada bir minare, orada bir Türk hamamı kubbesi, ötede zarif bir köprü, gözü, daha ötede bir köyü suya kavuşturan hamiyetli bir Türk paşasının hayratı olan su kemerleri... Hisaraltında zaptiyelerin cirit oynaması, bayram şenlikleri, kandiller, Türk konakları birer zerafet eseridir (4)" diyor; bu Türk evlerinin ve eserlerinin yıkılması karşısında yasa büünüyor. Kıbrıs Türk nakışlarından, oyalarından da söz ediyor.

HALK EDEBİYATI

Kıbrıs halk edebiyatı da zengindir. Türk masallarının çeşitli varyantları hâlâ anlatıl-

maktadır. Atasözleri, maniler dillerde dolmaktadır.

Ben bir altın makasım

Açtım gönül yakasın

Benden mada seversen

Teneşirde yatasın

Yemenimün elcimim

Dizemedim incimim

Nerelerde geziyor

Gönlümün güvercinim

Bugün havalar esti

Kadınlar glydi mesti

Tasalanma a beyim

Yordamın beni kesti

Bahçelerde ısırgan

Sen Urumsun ben İslâm

Eğil bir seftali ver

Vallah billâh ısırmam

GELENEK VE İNANÇLAR

"Bugünkü Kıbrıs Türk köy toplumlarının çoğunda hâlâ devam etmekte olduğunu gördüğümüz kültür ve gelenek değerleri, Konya, Karaman, Denizli, Adana, Antalya ve Güney Anadolu yörelerinden Ankara ve Elâzığ'dan bugün kopmuş gibi korunmuştur" (5).

Batı etkisine rağmen Kıbrıs Türkleri arasında yaşlıya ve erkeğe saygı, baba tarafının sayılması, gelinin koca evine gitmesi, durumu iyi olan ailenin evlenen oğlunu aynı çatı altında tutması, Türkiye geleneksel Türk toplumları âdetlerine uymaktadır. Kıbrıs'ta ev eşyası kadının, hayvan ve toprak erkeğindir. Toplumsal yardım geleneği ve imece, Türkiye'den götördükleri gelenek üzere sürmektedir. Sünnet ve evlenme düğünleri de bütün dış etkilere rağmen hâlâ Türk âdetlerine göre yapılmaktadır. Düğünler perşembe günü başlamakta, gelin hamamı, kına gecesi ve gelin götürme gelenekleri devam etmektedir. Avuç içlerine Ay-Yıldız motifi ile kına yakılması âdet olmuştur. Kına gecesinde kızın ağlatılması ve çeşitli oyunlar Türkiye düğünleriyle benzerlik göstermektedir. Gelinin yakınları gelinin üzerine kâğıt para iştirirler. Kız babasının geline kuşak bağlaması, gelinin başına para ve çerez saçılması, yatsı namazından sonra sağdıç ve hoca eşliğinde damadın eve getirilişi, kapıda hocanın dua okuması, güveninin sırtına yumruk vurularak odaya sokulması, kızlık belgesi çamaşırın yenge tarafından alınıp kız ve oğlan taraflarına, komşulara gösterilmesi Anadolu düğünlerindekiyle aynı-

ARAŞTIRMALARI

dır. Bakireliğe büyük önem verilir.

Doğumla ilgili geleneklerde de Anadolu Türkleri ile benzerlikler vardır. Doğacak çocuğun kız mı erkek mi olduğunun anlaşılması için minderin altına bıçak ve makas konulur; gebe kadın bıçak bulunan mindere oturursa çocuğun erkek, makas bulunana oturursa kız olacağı inanılır. Gebe kadın gebeliğinde çirkinleşmişse çocuğun kız, güzelleşmişse erkek doğacağı inancı vardır.

Doğumdan sonra üç ezan vakti geçmedikçe doğan yavruya meme verilmez. Kulağına ezan okunur. Ağzına tatlı nar suyu damlatılır. Nar yoksa şekerli su damlatılır. Ezan okunduktan sonra ad verilir. Türkiye'de olduğu gibi lohusa, al basması ve nazar değmemesi için kırk gün dışarıya çıkarılmaz.

Prof. Dr. Nermin Erdentuğ, 14-19 Nisan 1969 tarihinde Lefkoşe'de yapılan Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi'nde vermiş olduğu İngilizce - türkçe "Kıbrıs ve Türkiye Türk Toplumlarının Kültür Birliği" bildirisinde, bu ortak etnik geleneksel görenek ve inançlarımızı geniş şekilde ortaya koymuştur.

Ay tutulduğu zaman dua edilip ezan okunur, davul ve teneke çalınır. Ay hilâl halindeyken görülünce altın'a ve güzel bir yüze bakılır ve "Ay gördüm Allah / Amentü billâh / Aylar mubarek / Elhamdülillâh" denilir. Taranırken dökülen saçın yere atılmasının baş ağrısına sebep olacağına, gece tırnak kesmenin evde geçimsizlik yaratacağına inanılır. Evden bir ölü çıkarsa gömüldükten sonra kurban kesilir, fakirlere dağıtılır. Helva pişirilir, fakirlere komşulara gönderilir. Ölünün elbiseleri de fakirlere verilir. Kırkında mevlût okutulur.

Daha yüzlerce gelenek Kıbrıs Türkleri ile Türkiye Türkleri arasında benzerlik göstermektedir. Kıbrıs Türkleri, bu folklor geleneklerini yüzyıllardan bu yana kaybetmemişlerdir. Türk kültürü, bu pratikleri yoluyla Kıbrıs'a mührünü basmıştır.

Türkler, Kıbrıs'a ayak attıkları andan başlayarak reayâ'ya en küçük zulüm ve işkence yapmamıştır. Üstelik hristiyanların hakları, pa-dışah II. Selim'in çıkardığı fermanlarla korunmuştur. Kısa bir örnek verelim: "Kıbrıs re'âyâsına adâlet üzere olunub.. himâye ve siyânet olunub... Cezîre-i mezbûrenin ma'mur ve âbâdan ve re'âyâsının emn ve âmân ve refâhiyet ile itmi'nân olması nihâyet-ü âmâlimizdir"...

Bütün bunlara karşın "Kıbrıs Türkleri Or-

Kıbrıs'ta Atlılar köyündeki yakınları öldürülen bir Türk anası gözyaşı dökerken

todoks vatandaşlarıyla izdivaçtan kaçındılar, dillerinin safiyetini ve aile yapısını korudular (6). Dolayısıyla de Türk Folkloru yoluyla Türk kaldılar.

(1) Hasene Ilgaz, "Kıbrıs Türk Gelenek ve Görenekleri", (Türk Folklor Araş.) cilt 8 sayı 176, Kıbrıs Özel Sayısı, Sf. 3335 - 3338.

(2) Mehmet Ali Kâğıtçı, "Kıbrıs'ta Türk Harsının İzleri" (TFA) cilt 8, sayı 176, Sf. 3344 - 3346.

(3) Halil Bedi Yönetken, "Türk Folklorunda Kıbrıs Kemanesi ve Zeybeği" (TFA), cilt, 5, sayı 109, Sf. 1738.

(4) Haşmet Gürkan, "Eski Türk Lefkoşa Evleri" (TFA), cilt 8 sayı 176, sf. 3343.

(5) Prof. Dr. Nermin Erdentuğ "Kıbrıs ve Türkiye Türk Toplumlarının Kültür Birliği" (Milletlerarası I. Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, Türk Kültürünü Araştırma Enst. Yayını, Sf. 113 - 129 (1971))

(6) Sir Harry Luke, "Cyprus - A Portrait and an Ap - preclation". Sf. 79 (1965 Londra)

Kadirli ve Erzurum Bilmeceleri

Derleyen : Dr. Saim SAKAOĞLU

Aşağıdaki bilmecelerden I. gruptakiler Adana ilinin Kadirli ilçesine bağlı Aşağı Karakütük ve Yukarı Karakütük köylerinden 1969 yaz aylarında derlemiştir. Malzemenin derlenmesi içinde, o zaman talebemiz olan, edebiyat öğretmeni Mehmet Güver'in yardımları olmuştur. Bilmeceler medlüllerinin alfabetik olarak sıralanmaları göz önünde bulundurulurken verilmiştir. Malzemeleri, her iki köydeki muhtelif şahıslar vermişlerdir.

II. gruptaki bilmeceler ise 1969 - 1970 ders yılında Erzurum merkezinde derlenmiştir. Derleme içinde o zaman talebemiz olan edebiyat öğretmeni Umran Tanalp'ın yardımları olmuştur. Bütün kaynak şahıslar kadın olup istekleri üzere adlarını veremiyoruz. Bu gruptaki bilmeceler de yukarıdaki esasa göre tasnif edilmiştir.

I. KADIRLI BİLMECELERİ

ÇELTİK

- (1) Hey hırtlı hırtlı,
Siyen diye gırtlı,
Ayağından su içer,
Tepesinden pıtıklar.

ÇIKRIK

- (2) Benim bir yolum var;
Giderim, giderim, tükenmez.

EKMEK TAHTASI

- (3) Dört ayaklı,
Bir kulaklı.

GÖLGE

- (4) Ben giderim, kendi gider,
Arkamdan töm töm eder.

GÜNEBAKAN

- (5) Alnı sakar,
Göge bakar.

HIZMAN (bir çeşit arı kovanı)

- (6) Karanlıkta kadı oturur.

İSTAR (halı ve kilim tezgâhı)

- (7) Hey heteli heteli,
Kündoğlunun meteli,
Bildi bildi bilemedi,
Ver yüzelli meteli.

KAPLUMBAĞA

- (8) Altı tahta,
Üstü tahta,
İçinde oturan

Koca Fatma.

KAVAL

- (9) Bir meselem var bil,
Ağzında dil,
Haydi bunu bil.

LAHANA

- (10) Kalaylı tas,
Kaldır şuraya as.

SÜMÜKLÜBÖCEK

- (11) Bilmecce bildirmece,
Resim yapar gündüz gece,
Yapar resmi görünce,
Siler hemen gidince.

TÜFEK

- (12) Alaca bulaca,
Kaydırıverdim yamaca.

YEL

- (13) Fırçanak.
Taştan taş çarpıldı,
Kırılmadı bu çanak.

YENGEÇ

- (14) İki hançerli, bir sandıklı.

YILDIZ

- (15) Akşam atarım,
Sabah toplarım.

II. ERZURUM BİLMECELERİ

ATEŞ

- (1) Kırmızı öküz yatdı gahmaz, siyah
öküz getdi gelmez.

BURUN

- (2) Dağ başında çift göze.

DEĞİRMEN

- (3) Daşdandır demirdendir,
Yediği hamurdandır,
Dünyaları doyurur,
Gendi doymaz nedendir. ➤

DİL

- (4) Altı mermer,
Üsdi mermer,
İçinde bir
Hanım terler.

HAVUÇ

- (5) Yer altında kırmızı minare.

İĞNE - İPLİK

- (6) Yassi yatar,
Sivri batır.

KAŞ

- (7) Dağ başında çift tilki.

Halk Oyunlarımızda Çıkmazlar

Yazan : Sebahattin BULUT

Ülke ve ulusu tanıtmaya yönünden Avrupa ülkelerine gönderilecek Halk Oyunları Ekipleri'nin yapılacak yarışmalarla seçileceği Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nca tekrarlanma gelmiştir.

Folklor konusunu bir milli kültür hizmeti olarak kabullenen Anadolu çocukları, bu açıklamalar üzerine Turizm ve Tanıtma Bakanlığında keyfi tercihciliğin kalktığına, himaye ve ekip kayırma düzeninin silindiğine inanmışlardı. Fakat, Turizm ve Tanıtma Bakanlığınca bu açık ve seçik beyanlar ortada durur ve tazeliğini muhafaza ederken Gaziantep, Silifke, Akçaba ve bazı kuruluş ekipleri, Bakanlıklar arası bir jüri ve Turizm ve Tanıtma Ba-

NARGİLE

- (8) Gur gur eder, gurbağa değil; gıvrılır, yatar ilan değil; başında lengeri, helvacı değil; belinde gamışı, zurnacı değil.

RADYO

- (9) Tahdadır yani,
İçinde yokdur canı,
Yapan usdiye maşallah.
Âleme verir şanı.

SABAN

- (10) Yer altında gelin gider.

ŞAPKA

- (11) Tavuhdan alçah,
İnsandan üsgek (yüksek)

TANDIR İLE EKMEK

- (12) Pat vurdum
Pateş vurdum,
Gülpınara
Gümüş vurdum.

TUZ - KATIR - SU - KÖPRÜ

- (13) Bitmezi doğmaza yükledim, uyu-
mazın bacasından geçirdim.

YAĞ

- (14) Hay melemez melemez,
Tandır başına gelemez,
Gelse de geri dönemez.

YILDIZLAR

- (15) Ağır hali silkilmez.
Ufacıh daşlar tökülmez.

kanlığı tarafından Avrupa ülkelerine gönderildi.

YANLIŞ BİR TAVIR

1972 de Yugoslavya'nın Ohrid şehrinde uluslararası bir halk dansları gösterisi yapılacaktır.

Yabancı ülkelere, aslına uygun, yozlaşmamış halk dansı götürmeden ziyade turistik geziler tertip etmeyi, elemanlarına bu yolda bir çıkar sağlamayı amaç edinen İstanbul ve Ankara'daki bazı folklor kuruluşlarının benimsediği "Komple ekip" götürme sistemini Turizm ve Tanıtma Bakanlığı da kabullenerek bu yozlaştırıcı yolu seçmiş bulunmaktadır.

"Komple Ekip" daha açık tarifi ile aynı elemanın hem Erzurum ekibinde "Bar" da, hem Elâzığ'da "Halay" da, hem de Silifke'nin "Kaşık Oyunu Düzeni"nde, bütün oyunları kıyafet değiştirerek oynaması demektir.

Bu düzeni, değil bu işe gönül vermiş olanların, bu konuda, biraz inceleme yapmış, illerin bölge özelliğini, mahallî törelerin ve geleneklerin insan ruhu üzerindeki etkisini biraz bilen, daha doğrusu Anadolu halkını tanıyan hiç bir folklorcunun kabullenmesine imkân yoktur.

Ne yazık ki, Türkiye'de bazı kuruluşlarca işlenen bu yanlış Turizm ve Tanıtma Bakanlığımız da ortak olmuş ve Anadolu çocuklarına sanatlarını gösterecek sahnelerin kapıları kapanmıştır.

DUYGU ve ROBOT

Halk Danslarında duygu esastır. Bir halk oyuncusu eğer Karadenizli ise, eğer Karadeniz'in töresi, gelenek ve göreneklere ile yoğrulmuş ve o bölgenin potasında kaynamışsa, onun bir zeybek olmasına, Silifke'nin kaşık havasına girmesine ve bar tutmasına imkân var mıdır? Karadenizli bar tutarsa, Erzurumlu horon oynarsa halk dansı değil robotlaşmış bir ekip seyretmiş oluruz.

"Folklor" halk bilgisi olduğuna, halkın yaşayış ve yetişme tarzına, gelenek, görenek ve töresine paralel kendi fikri yapı-

sından, kafa ve akıl gücünden doğduğuna göre bu psikolojik ve sosyal duyguyu bir kenara itip oyuncuya yalnız figür öğretmekte halk dansı oynatmak, robot doğurmaktan ve halk danslarımızı yozlaştırmaktan başka bir şey değildir.

BİLİMSEL JÜRİ

Yurt dışına gönderilecek ekiplerin tesbitinde, oyun türlerine göre seçim yapılmalıdır. "Halay"lar "Bar"lar, "Zeybek"leri oynayan çeşitli iller vardır. Yapılacak yarışmalarda her gruptan en iyi çalışmış, düzenli, aslına uygun, uyduruk katılmamış bir ekip, bilimsel bir jüri tarafından seçilmelidir.

Örneğin, bir Karadeniz ekibinin veya horon'un yabancı ülkeye gönderilmesinde hiç olmazsa bu oyunların kaynak yeri olan Trabzon, Sürmene ve Akcaabat ekipleri yarışmaya çağırılmalı, dolayısıyla mahalli ekipler teşvik görmeli ve çalışmaları kamçılanmalıdır.

Böyle bir yolun seçilmesi ile Anadolu'daki folklor çalışmaları yoğunlaşacak, hızlanacak, üstelik yurdu ve ulusu tanıtmada

en güzel ekipler yurt dışına gönderilmiş olacaktır.

FOLKLORU KORUYALIM

Yıllardır bu konunun münakaşası yapılır. Yazılar, makaleler yazılır, olaylar şikâyet konusu olur. 1929 yılında esaslı olarak başlayan folklor çalışmaları yarım yüzyıla yakın bir dönemde düzene konamamıştır. Her devirde yönetim kadrolarına gelen kişilerin şahsî fikri ve prensiplerine göre folklor işleri organize edilmiştir.

Saçımızdan bıyığımıza, favorilerimizden keçi sakalımıza kadar kendimizi kaybettiğimiz şu devrede hiç olmazsa bir antika niteliğini taşıyan ecdad yadigarı halk oyunlarımızı bozmayalım, aslını koruyalım, saygılı olalım. Tertemiz Anadolu çocuklarını geri itmeyelim ve bu işi robotlaşmaktan kurtaralım.

(*) Daha önceki 4 yazıda Nejat Birdoğan, Metin And, Menter Şahinler ve Sabahattin Türkoğlu'nun görüşlerini yayımlamıştık. Bu konudaki yazı dizisi gelecek sayılarımızda da devam edecektir.

İzmir Şirinyer Halkevi Toppluluğu, I. İstanbul Festivalinde Zeybek oyunlarını oynarken..

Eski İstanbul Ramazanları ve Mahyalar

Yazan : Erdem YÜCEL

Eski İstanbul Ramazanları, birbirinden güzel âdetler, içten gelen buluşlarla bezenmişti. Böylece bu mübarek ayın daha renkli, daha hareketli geçmesi sağlanmıştı. Ancak bugün büyüklerimizin bize anlattıkları tatlı bir anıdan öteye gitmemektedir. Bu anılar arasında o eski Ramazanların tarihe karışmış özelliklerinden birisi de gökyüzüne yazılmış yazılar veya resimler, diğer bir deyişle mahyalardı.

Türke has ince bir buluşun, yaratıcılığın eseri olan mahyalarla gök kubbeden yıldızlar aşağıya indirilmiş ve onlar birtakım şekillere, biçimlere sokulmuştu.

İLK KANDİL

İlk defa minarelerde kandil, Sultan İkinci Selim zamanında (1566 - 1574), sadece Regaib ve Mevlid geceleri yakılmıştı. Bütün bir Ramazan boyunca kandil yakılması Sultan Birinci Ahmet'in (1603 - 1617) padişahlığına rastlamaktadır.

Kurulan ilk mahya hakkında şöyle bir söylenti vardır. "Fatih Camii müezzinlerinden Hattat Hafız Ahmet Efendi son derece sanatkârane işlediği bir çevreyi Sultan Ahmet'e hediye etmiş. İki minare arasında bir yazının bulunduğu bu çevre, padişahın çok hoşuna gitmiş. Aynı şeyin hakikatte de uygulanmasını istemiş. Böylece tarihteki ilk mahya Sultanahmet Camii minarelerinde meydana getirilmiştir.

FAZLA MİNARE

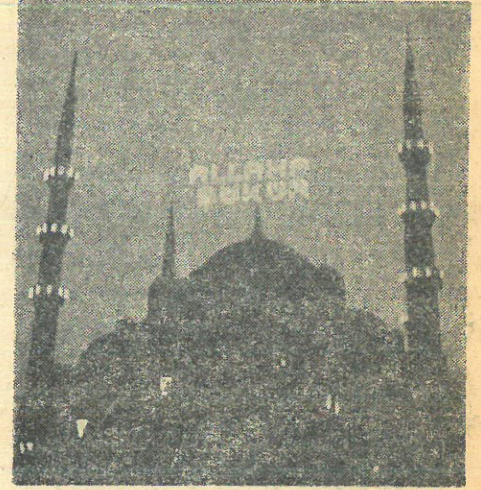
Mahyalar XVII - XVIII. yüzyıllarda ol-

KARAGÖZ SEMİNERİ

23 - 25 Ekim 1974'te İstanbul'da Yapılıyor.

Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Eğitim Dairesi ve Millî Folklor Araştırma Dairesi'nin birlikte hazırladığı "Karagöz Semineri", 23-25 Ekim 1974'te İstanbul'da "Devlet Konservatuvarı" salonunda yapılacaktır.

Seminer'e konuyla ilgili tanınmış sanatçılar davet olunmuştur T.F.A.

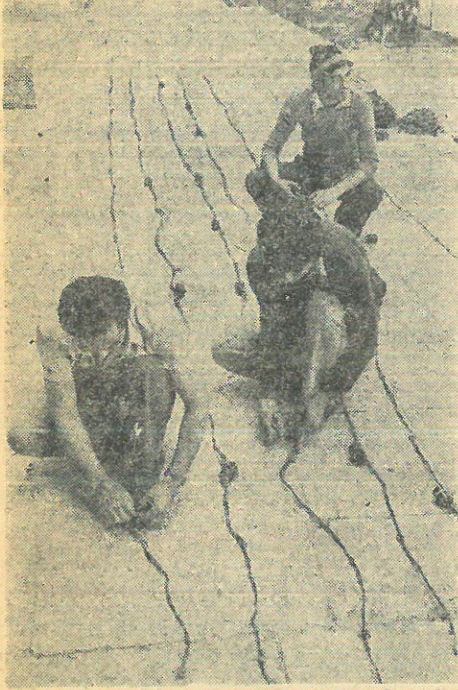
İstanbul'da Ramazanda kurulan bir mahya

dukça rağbet bulmuş ve birden fazla minaresi olan camilerde kurulmaya başlanmıştır. Bu arada bir minareli camilerin de mahzun kalmaması için bazı çareler aranmıştır. Bu arada minare ile kubbe arasına halat gerilmiş, Edirne Muradiye Camiinde olduğu gibi minare şerefelerine sınırlı uzatılarak mahyalar kurulmuştur. O devirlerde mahya öylesine rağbet bulmuştu ki, Eyüp Camii minareleri mahya kurulamıyacak kadar kısa olduğundan iki şerife ilâvesiyle boyları uzatılmıştı. Bir söylentiye göre de Üsküdarlıların isteği üzerine Mihrimah Sultan Camine mahya kurulabilmesi için ikinci bir minare ilâve edilmiştir.

İstanbul, mahya kurma yönünden diğer şehirlerin daima önünde gelmiş, onu sırasıyla Edirne ile Bursa izlemiştir. Diğer taraftan Sultanahmet, Ayasofya ve Nuruosmaniye Camilerinde de iç mekânda mahyalar kurulduğu görülmüştür.

Mahya kurma son derece güç ve o nisbette de maharet isteyen bir iştir. Gerçekten minareler arasında gerilen halatlara en küçük bir eksiği olmadan kandillerle yazı yazmak kolay bir iş değildir. Bunun için de mahyacılar önceden kuracakları mahyayı kâğıt üzerine çizerler ve ondan

sonra da eldeki plân uygulandı. Öncelik le minareden minareye bir halat gererler, bunun üzerinden aşağıya ipler sarkıtırlardı. İplere atılan düğümlere göre de kandilleri sıra sıra yerleştirebilirlerdi. Bu arada

Minareler arasına asılan mahya hazırlanırken mahyacının işi oldukça güçlü. Zira atılacak her düğümden hesabın şaşmaması şarttı. Aksi halde düğümlerin bir eksik veya fazla oluşu mahyayı içinden çıkılamıyacak kadar karışık bir duruma sokabilirdi. Bununla beraber hiç bir camide böylesine bir hataya rastlanmayışı da mahyacıların işlerinde ne kadar usta olduklarını göster-

mektedir.

HATTATLAR

Mahyalarda tanınmış hattatların istifle-ri bozulmadan, sadeleştirilerek kullanılmıştır. Genellikle Ramazanın onbeşine kadar "Merhaba ya şehri Ramazan" veya "Sefa geldin" yazılmış, ayrıca "Bismillâh, Maaşallah, Yâ gani, Lâilâhe illallah Aman Allah, Ya Mennan, Ya Kerim, Şefaât ya Resullullah" gibi çeşitli yazılara da sık sık rastlanmıştır. Bunlardan ayrı olarak mahyacılar yazıdan başka kandillerle gül, lâle, şebboy, çadır, kızkulesi, balık, cami, minber, hilâl, küşklü kayık, üç çifte piyade, köprü, gemi, ayyıldız, fiskiye, ok - yay resimleri de çizmişlerdir.

MERAKLA BEKLENİRDİ

Zamanın meşhur mahyacılarından Abdüllatif Efendinin Süleymaniye Camiinde kurduğu mahyalar, diğerlerinden ayrı bir nitelik taşırdı. Onun mahyaları hareket ediyor ve bu yüzden de önemli bir olay oluyor, merakla bekleniyordu. Pehlivan, divitçi ustası ve aynı zamanda başmüezzin olan Abdüllatif Efendi, minareler arasına ortadaki esas olmak üzere üç halat çekiyordu. Bunlardan ortadakine köprü, üsttekine araba, alttakine de balık veya gemi resimleri yapıyor ve sonra alt ve üst ipleri şerefelerden yavaş yavaş çekmek suretiyle mahyayı hareket ettiriyordu.

Günümüz Ramazanlarında da çeşit çeşit mahyalar kurulmaktadır. Hem de en modern usullerle, rüzgârın söndüremediği ampullerle... Ama gelin görün ki, o eski mahyalar, mahyacılar tarihe karışmış, tatlı bir hatıradan başka bir şey değildir.

Posof Köylerinde Ağaç

Yazan : Cemender ARSLANOĞLU

Dağ silsilelerinin, sivri tepelerinin, derin vadilerin, yalçın kayalıkların, taşlı bayırların, kale yamaçlarının, tarla sınırlarının ve köylerin süsü ağaç.

Meyvesi ile besliyen, her güçlüğü yenen, toprağı koruyan insana sıhhat ve neşe, tabiata can veren ağaç.

Yamacımızı, tarlamızı, bayırlarımızı, bahçe ve çayırlarımızı sellerden, felâketlerden koruyan ağaç.

Yazın yeşil, sonbaharda çeşitli renklere, duvaklara bürünen ve gelin gibi görünen, kızgın güneşte gölgesinde serinlendiren ağaç.

Meyvesi ile gıda, varlığı ile güzel, bolluğu ile hayat, kullanıldığı her yerde insanın en yakın dostu, beşikten merteğe kadar ağaç.

Verdiği meyveye, kullanıldığı ve bulunduğu yere göre Posof, Kobliyan, Ahıska civarında ağacın aldığı isimler çok değişiktir.

Havasız, susuz, topraksız yaşamak nasıl mümkün değilse, ağaçsız yaşamak ta aynıdır.

Ağaçsız toprak, verimsiz tabiat, yokluğa terk edilmiş olur. Hayat gücünü kaybeder.

Bunu bilen, düşünen, ağacı seven, koruyan, yaşatan bir eğitim ve kültürün ağaca karşı ilgisinin neticesidir ki, Posof köylerinde ağaca binlerce isim verilmiştir.

Bu isimleri ve ağacın nimetlerini söylemekle, yazmakla izah ve ifadenin sonu gelmiyecektir. Çünkü, hayatın her yönü ve yerini kaplıyan ağaçtır.

1. Ormanda Ağaç :

Kök, Kütük, Tomruk, Bolo, Dal, Yaprak, Cıvci, Kujije, Korcki.

2. Çiftçilikte Ağaç :

Cilim, Macva, Diş, Kılıç, Eşek, (ok), Kora, Tekir, Mazi, Şolta, Sant, Cinil, Çamasakravi, Bondruğ, Sami, Kota, Arona, Tapan, Tırnık, Tad, Sab.

3. Evlerde Ağaç :

Tavan, Döşeme, Seki, Arkalık, Raf, Diş, Pencere, Kapi, Eşik, Söve, Çatma,

Perves, Koşat, Harma, Kaşlar (Dönderme), Kuvant, Mertek, Terek, Bedevre, Çatma, Tahta, Peke (Sekü).

4. Ev Eşyasında Ağaç :

Masa, Sandalye, İskemle, Sofra, Tekne, Külek, Kolop, Sepe, Boçka, Kaşık, Kepçe, Musluk, Kutu, Oklavi, İğ, Ağırşak, Kersan, Teşi, Halbur, Külek, Elek, Şedre, Taş güzeli, Tefür, Yaba süpürge, Tığ makinesi, Gemi, Gemi tırmık.

5. Odun Biçmede Ağaç :

Tomruk, Yonka, Kalas (Gars), Tahta, Talaş (Tögel), Çivi (tahta), İskele.

6. Camide Ağaç :

Kürsü, Minber, Ferkana, rahle.

7. Yayla'da Ağaç :

Çığ, Kazık, Çatan.

8. Ahır'da Ağaç :

Bağa, Kal, Çiçinghol, Herzal, Küskü, Saman sepeti, Kürek süpürge, Çığ.

9. Nakliyecilikte Ağaç :

Pesro, Çivi, Top, Mazi, Çığ, Çatan, Üstüklü, Sel, Şavşat arabası, Ghizek, Kol.

10. Bahçede Ağaçlar :

Elma, Armut, Ceviz, Vişne, Kiraz, Dut, Erik, Tamaz, Cansur, Temal, Kızılıcak.

11. Çayırda Ağaçlar :

Sögüt, Kavak, Morkan,

12. Ormanda Ağaçlar :

Çam, Küknar, Soç, (Ladin), Palut (Meşe), Kayın, Gürgen, Fındık, Lek, Çoban çirası, Tibilğa, Cinav, Goğnoş, Ko:ap, Karaağaç, Diş budak.

13. Dağ Ağaçları :

Leşğ (Çeken), Dağ ardıcı.

14. Yabani Meyve Ağaçları :

Moci, Mecgal, Laba, Jola, Horoz gözü, Kiknap, Puşat, Meşe olması, Kara (Acı) kiraz, Panta, Fındık, Çağala, Dingil.

15. Dikenli Ağaçlar :

Kocağhur, Kara diken, Gül diken, Geven, Yel ağacı, Garmun, Goğnoş, Ardiç, Kuşburnu, Eskil.

16. Yemek Pişirme ve Yemede Ağaç :

Yakacak, Kepçe, Kayık, Talik, Çanak, Kaşık, Masa, Oklava, Sandalye, İskemli, Masa.

17. Çocuk Eğlencesinde Ağaç :

Ghizek, (Kızak), Kıryal (Topaç), Değ-

Yıllık aboneli : 30,

altı aylık aboneli : 15

liradır.

Yurt dışı senelik abone :

\$ 5, £ 2, DM 12

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

Basılmayan yazılar istenince geri gönderilir.

Dizgi ve baskı:

Halk Matbaası

İstanbul

Sahibi ve Genel Yayın Müdürü : İHSAN HİNÇER

Yazı İşlerini Fiilen İdare Eden Sorumlu Yönetmen :

BORA HİNÇER

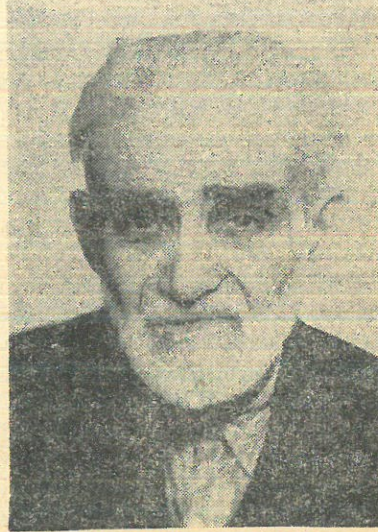
Mektup ve havale için adres : Posta Kutusu : 46, Aksaray — İstanbul , Tel: 22 49 74

Hasan Eşref Ertekin

Yazan : Ali Rıza ÖNDER

Çorum Halkbilimi alanındaki araştırmaları ile tanınan Hasan Eşref Ertekin, 1892 (1308 Rumi) yılında Çorum'un Çöplü mahallesinde doğmuştur. Babası, İbrahim Hakkı efendi, anası Ayşe hanımdır. Çorum'a Elvan Çelebi Köyünden gelen ve Tekkeli Hocaoğlu lakabı ile anılan dedesinin, Elvan Çelebi ve Aşık Paşa ile ilgisi olduğu biliniyor. Büyük annesi yönünden Hıdırlık semtinde türbesi bulunan ulemandan (bilginlerden) Yusuf Bahri'nin torunlarından.

İlk öğrenimine, Taş Mektep diye anılan şimdiki İstiklâl Okulunda başlamış ve bugünkü Albayrak Okulunun yerindeki Mektebi Hamidi'den diploma almıştır. Bu arada ayrıca on yaşına kadar mahalle mektebindeki kadın hocasında din derslerine devam etmiştir. 1906 (1322) yılında babasının ölümünden sonra mahalledeki Kırklar Medresesine yazılarak öğrenimini sürdürmüş, iki yıl sonra Çorum'daki A-laybey Medresesine girerek Arapça ve günün dinsel bilimleri üzerinde çalışmıştır. Önce Müderris Çorbacı - oğlu Arif Efendiden, daha sonra Erzincanlı Alim Mustafa Efendiden ders almıştır.

Hasan Eşref Ertekin

Dedesinden ve babasından kalan kürsü şeyhliğini elde ederek Cami-i Kebirde halka vaaz edip ders vermek görevini yerine getirebilmek için öğrenimini ilerletmek istemiştir. Bu amaçla o zaman Çorum'da bulunan ve Evkaf (Vakıflar) idaresine ait olan kütüphanelerden Hacı Hasan Paşa Kütüphanesi Hafız Kütüplüğüne atanmıştır. Öte yandan mahalledeki cami imamlığına imtihanla alındı. 1925 yılına kadar bu görevlerini sürdürdü.

Müderrislik görevinin devletçe kaldırılması üzerine Çorum'daki Üç Evkaf Kütüphanesi (Hacı Hasan Paşa, Hacı Ahmet Fevzi, Süleyman Fevzi kütüphaneleri) birleştirilerek Milli Kütüphane adını aldı. H. Eşref Ertekin bu kütüphaneye memur olarak atandı.

Yeni binasında toplanan beşbin kadar yazma ve basma kitapları yeni usullerle tasnif edip düzenleyerek defterlere geçirdi. Bir zaman da Türk Ocağı salonunda bulunan kütüphanede, bu kitapları korumak için büyük çaba harcamıştır. Çünkü

bu salonlar çeşitli toplantılara açık bulunuyordu.

Halkevleri açıldığında, dil, tarih ve edebiyat kollarında çalışmış, Çorum Maarif Müdürü Neşet Köseoğlu'nun başkanlığında "Çorumlu" dergisini çıkarmışlardır. Bu derginin 1—61. sayısına kadar bütün nüshalarında Çorum halkbilimine ilişkin yazılardan başka her sayının sonunda çeşitli tarihsel belgeleri yeni yazıya çevirip yayımlamıştır.

Yine bu yıllarda Türk Dil Kurumu ile haberleşerek Çorum bölgesinden derlediği Türkçe sözcüklere ilişkin üçbinden fazla fişi Kurum'a göndermiştir. Bu nedenle Türk Dil Kurumuna yardımcı üye olarak kabul edilmiştir.

Bunlardan başka, şehir ve köylerden bulduğu vakfiye ve ferman gibi tarihsel belgelerden hicri 1000. yıldan önce yazılanları Ankara Etnoğrafya Müzesine göndermiş, geri kalan yüzlerce belgeyi de Çorum Kütüphanesine vererek saklanmasını sağlamıştır.

1956 yılında hastalanıp bir süre tedavi gördükten sonra görevine dönmüş ise de çok geçmeden emekliye ayrılmıştır. Bu arada kütüphanedeki yazma ve basma kitapların tesbit işlerini çıkarma işini üzerine almıştır. Çeşitli halkbilim ve tarih belgelerini toplamaya devam ediyor. 1967 yılında çıkarılan Çorum İl Yıllığının hazırlanmasında değerli hizmetleri geçmiştir. Emeklilerin ikinci bir işte çalışmalarını önleyen yasa kuralına uyararak 1970 yılında kütüphanedeki bu son işinden de ayrılmıştır.

Şükrüye hanımla evli olan Hasan Eşref Ertekin'in çocuğu yoktur. Kardeşi Refet Ertekin'in oğlu Hakkı Bülhan Ertekin'i evlat edinmiştir.

"Çorumlu" Dergisinin her sayısında "Çorumlu Maniler" başlığı altında birçok derlemeler yayımlamıştır. Sayıların sonlarında ek olarak "Çorum tarihine ait eski mahkeme sicil kayıtlarını" tanıtmıştır. Bazı sayılarında "Çorumda yüzük oyunu" "Çorumda kadın elbiseleri", "Çorumda bilmece", "Çorumda Atasözleri" konularında yararlı çalışmaları yer almıştır. Bir kadının ağzından derlediği "Necip" hikâyesiyle bir köylüden dinlediği "Tazi" monoloğu ve cönklerden çıkardığı man-

BOĞAZIÇI ÜNİVERSİTESİ HALKBİLİMİ YILLIĞI

Türk Halk Kültürü Üzerine İncelemeler, Araştırmalar :

İçindekiler : Balkan Ulusları ve Türkiye Arasında Folklor İlişkileri (İngilizce), Türk Masallarında Kadın (İngilizce özet), Çocuk Oyunları ve Tekerlemeleri, Folklor ve Plastik Sanatlar, Muradoba Köyünde Din (İngilizce özet), Nazar, Nazarlık, Büyüsel İşlemler.

1973 Türkiye Folklor Biliyografyası (132 kitap hakkında bilgi).

Fiyatı 25 lira.

[Boğaziçi Üniv. Folklor Kulübü
P.K. 2, Bebek - İstanbul]

zum deyişler ile destanlar da bu dergide yayımlanmıştır.

Bu alandaki inceleme ve derlemelerinin bir bölümü ise, "Çorumluya Çağır", "İğdeli Gelin" ve "Madımak" dergilerinde yer almıştır. (Madımak iki sayı, İğdeli Gelin beş sayı çıkabilmiştir.) Yayımlıyamadıkları derleme ve araştırmaları ise, dört klasör halinde Çorum Halk Kütüphanesine teslim edilmiştir.

"Çorumda Derlenen Maniler" adlı kitabı 1971 yılında Orhan Çöplü'nün ilgi ve girişimi sonunda Çorum Belediyesince bastırılmıştır. Özel kitaplığında "Çorum Şairleri", "Halk Tababeti" ve "Atalar Sözü" gibi yarım kalmış eserleri varsa da bunları tamamlayıp kitap olarak yayımlayamamıştır.

Bana gönderdiği 2 Mayıs 1974 günlü mektubunda Eşref Ertekin bu konuyla ilgili olarak şöyle demektedir; "Yaş sekseni geçti. Bunları tamamlayacak kuvvetim ve enerjim kalmadı. Ne yazabiliyorum, ne de düşünebiliyorum."

Yukarıda anılan kitaptan aldığım aşağıdaki mani ile yazımı bitiriyorum (sayfa 85):

Leyli yar atlan gönül
Kuş ol kanatlan gönül
Aylara doymaz iken
Yıllara katlan gönül

Şapça'nın Kuşatılmasına Ait Bir Destan

Yazan : Doç. Dr. Ljubinka RAYKOVIÇ

1804 yılında meydana gelen Birinci Sırp ayaklanması, özellikle Drina nehri bölgesinde cereyan eden savaşlarının ayaklananlar arasında bulunan tanınmış âmâ halk şairi Filip Višniç'in şiirlerinde önemli bir yer aldıkları bilinmektedir. "Çokeşina Savaşı", "Salaş Savaşı" ve "Mişar Savaşı" gibi kahramanlık şiirlerinde, Şapça tarihi ile yakından ilgisi olan kişi ve olaylar terennüm edilmiştir.

Ancak, bu olağanüstü günlerde, aynı olaylar üzerine karşı tarafta da Türkçe şiir yazan halk şairleri vardı. Bu çeşit Türkçe şiirler hakkında günümüze kadar hiç bir yerde söz edilmediği bir gerçektir. Kanımıza göre, bu çeşit şiirler, ilginç folklor hatta önemli tarih malzemesi de olabilir.

Burada yayınlamağa çalıştığımız şiir, Tuzla şehrinde (Bosna) oturan Aliya Sadikoviç'in sahip olduğu bir yazmada kaydedilmiştir. "Feryâd-nâme-i Kalei-Şapça" adını taşıyan bu 18 kıtalık şiir, Türk halk edebiyatında en çok rağbet gören koşma şeklindedir. 17. kıt'adan anlaşıldığına göre, bu şiirin şairi Şeyh Hüseyin adında biridir. Hayatı hakkında şimdilik hiç bir bilgimiz yoktur. Şiirin son dörtlükleri sonunda koşma ve destan özelliklerine şekil ve uyak bakımından uyulmadığı görülmekle beraber, bu hatâlar tesbit sırasında da yapılmış olabilir.

Rik'a yazısı ile yazılan şiirden sonra aynı el yazısı ile şu kayıt vardır :

"Binikiyüzyirmi senesinde mâh-i Ramazan-i şerifin yirmiyedinci cumartesi gecesinde ale-l-seher Sırp keferesi Böğürdelen kalesine hücum edüp bi-emr-illâ-i teâlâ zafer bulmayıp hemen ecele mukadder olan şehiden fevf edüp ve sair Böğürdelen halkını muhasaraya sokup kânun-i evvelin dokuzuncu günü idi malûm olmak için işbu mahalde kayd-şüd fi sene (1)220, 20 Ramazan."

Feryâd-nâme-i Kale-i Şapça
Feryâd eder gayet Şapça kalesi
Kalesiyle dahi bunca zennesi

Zenne ile dahi bunca sibyanı
Yetiş Paşa yetiş Şapça üstüne
Sırpılar bizi muhasara ettiler
Yere girüp meterizi aldılar
Meterizden top kunbara atarlar
Yetiş Paşa yetiş Şapça üstüne
Ell' okkadar kunbaranın tanesi
Düstüğü yer harap olur binası
Harap oldu da şehrinin hepsi
Yetiş Paşa yetiş Şapça üstüne
Elli gündür muhasara geçerüz
Leyl ü nehâr dahi dua ederüz
İmdat gelür dahi yola bakarız
Yetiş Paşa yetiş Şapça üstüne
Ulemâlar dahi koca adamlar
Daireyi kurup tevhid ederler
İmdat gelir daim bunlar umarlar
Yetiş Paşa yetiş Şapça üstüne
Zenne kısmı dahi bacı kadınlar
Bunlar dahi zikr-i tevhid ederler
İmdat gelir daim yola bakarlar
Yetiş Paşa yetiş Şapça üstüne
Hep sabiler bir araya gelirler
Âmin âmin deyüp dua ederler
İmdat gelir bunlar dahi umarlar
Yetiş Paşa yetiş Şapça üstüne
Böğürdelen halkı taze yığıtler
Leyl ü nehâr bunlar tabya beklerler
Beklerken yekdir Allah çağırırlar
Yetiş Paşa yetiş Şapça üstüne
Sırp gâvuru etrafında geziyor
Kale almak daim kasdın ediyor
Yürüş için hep takımlar düzüyor
Yetiş Paşa yetiş Şapça üstüne
Hasan Paşa iyi sat'te uyandı
Uyandı da durdu dahi dayandı
Etbana askerine emretti
Mümin olan yürüsün Şapça üstüne
Cün emirler etrafına yayıldı
Din-i İslâm gayret edüp yürüdü
Gök yüzünde hep melekler ağladı
Rabbimiz imdada bizi de götür
Cün müminler topa geldi yürüdü
Dağlar taşlar hem sahralar inledi
Ell' ikinci günü tütün belürdi
Çıktı geldi imdad geldi Şapçaya
İptidadır gelen Mehmed kapudan
Asker ile kendi olsun şâdân

Bize gelen KITAPLAR

● Metin And: "OYUN VE BÜĞÜ". Türk Kültüründe Oyun Kavramı. Önsöz, Oyun kavramı, Anadolu oyunlarına genel bakış, Anadolu dansları, Anadolu dramatik oyunları, Çocukların — Gençlerin — Yetişkinlerin oyunları, Sondeyis, Kaynakça notları. Eserin sonunda kuşe üzerine basılı 32 sayfalık 70 desen ve fotoğraf yer almıştır. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 144. Eser 24x16,5 cm. boyunda, 332+32 sayfa, 35 lira.

● Erdoğan Tokmakçioğlu: "KALBUR SAMAN İÇİNDE". Masallar. Kervan Yayınları, Çocuk Kitapları Serisi, 19,5X13,5 boyunda, ciltli, 216 sayfa, 15 lira.

● Yılmaz Tunçol (Hazırlayan): "İNÖNÜ ŞİİRLERİ ANTOLOJİSİ". İnönü hakkında şiirler ve yazarların kısa biyografileri, Tunçtaş Yayınevi, P.K. 805, İstanbul, 19x13 boyunda, 150 sayfa, 25 lira.

● Mehmet Seyda: "KÖR ŞEYTAN". Hikâyeler. Oluş yayınları: 66. Türk Yazarları Dizisi: 2. 19X12 boyunda, 224 sayfa, 15 lira.

● Nezihe Araz: "AŞK PEYGAMBERİ MEVLÂNÂ". Kervan Yayınları, Kültür Serisi: 2. 19x13 boyunda, 272 sayfa, 15 lira.

Muradını versin ol Rabbi Rahmân
Hızır geldi bize Mehmed kapudan
Allah razı olsun cümle askerden
Anlar mesrûr olsun ruz-i mahşerde
Anlar geldi bize Hızır yetiştî
Gani Mevlâm mesrûr eyledi bizi
Sonra geldi Hasan Paşa askerle
Sırpın karını doldu zehirle
Sırpılar bizi bırakıp dahi kaçtılar
Hızır bize geldi er Hasan Paşa
Duacısı çoktur Şapça içinde
Medhini söyleriz her bir diyarda
Paşa rahat olsun cennet' alâda
Hızır bize geldi er Hasan Paşa
ŞEYH HÜSEYİN firakıyla söyledi
Vaki haldir hiç hilâfı yazmadı
Tarihini rakam ile hem yazdı
Malûm olsun hali serhal Şapça'nın
İmdat' gelmiyenler çeksin günahı
Ruz-i mahşer günü versin cevabı
Şehid olanların yoktur azabı
Ağlar söyler serhad Şapça Kalesi.

● İrfan Ünver Nasraddinoğlu: "ANNEMİN YEMEKLERİ". Afyonkarahisar yemekleri. Buğdaydan elde edilen yiyecekler, Et yemekleri, Sebze yemekleri, Tatlılar. P.K. 471, Ulus-Ankara. 19X14 boyunda, 48 sayfa, 5 lira.

● Feyzi Halıcı: "DİNLE NEYDEN" İlavell dördüncü baskı, şiirler. Eserin başında Mevlâna'nın bir dördüğü ile Mehmet Önder'in Mevlâna'nın hayatı, fikirleri ve eserleri hakkında bir önsözü yer almaktadır, 19x11 boyunda, 76 sf. 10 lira.

● Şehbenberzâde Filibeli Ahmed Hilmi (Hazırlayan: Sadık Albayrak): "AMAK-I HAYAL/HAYALIN DERİNLİKLERİ". Ahmet Hilmi Efendi'nin hayatı ve metin. Tercüman 1001 Temel Eser, No. 35. 19,5x13 boyunda, 202 sayfa, 10 lira.

● Orhan Hançerlioğlu: "MUSAHIPZADE CELÂL — BÜTÜN OYUNLARI". Önsöz, Musahipzade'nin hayatı, eserleri, sanatı, 20 oyunundan örnekler. Sözlük ve bibliyografya. Milliyet Türk Klâsikleri Dizisi: 2. Ciltli, 20x14 boyunda, 432 sayfa, 20 lira.

● Ahmet Mithat — Behçet Necatigil: "MUSULLU SÜLEYMAN". Roman. Ahmet Mithat Efendi'nin hayatı, eserleri, bibliyografya. Metin, Milliyet Türk Klâsikleri Dizisi: 5. Ciltli, 20x14 boyunda, 324 sayfa, 15 lira.

● Haydar Sanal: "ÇÖĞÜR ŞAİRLERİ, —1— ARMUTLU, XVI. YÜZYILLAR". Şairi Armutlu'nun hayatı, şahsiyeti, eserleri üzerinde araştırmalar, düşünceler, karşılaştırmalar, şiirleri, türkülerinin notaları ve bibliyografya, 21x14,5 boyunda, 48 sayfa, 10 lira. P.K. 836, Karaköy — İstanbul.

● İlyasoğlu Mercimek Ahmet (Hazırlayan: Atilla Özkırmı): "KABUSNAME". 1. Cilt. Tercüman 1001 Temel Eser, No. 36/1. Kemal Ilıcak'ın sunuş yazısı, basıma hazırlayan ve sa-deleştiren A. Özkırmı'nın eser ve Mercimek Ahmet hakkındaki geniş araştırmasından sonra bibliyografya ve metnin ilk bölümü. 19,5x13 boyunda, 264 sayfa, 10 lira.

● İlyasoğlu Mercimek Ahmet (Hazırlayan: Atilla Özkırmı): "KABUSNAME". 2. cilt. Birinci ciltteki metnin devamı. Tercüman 1001 Temel Eser Serisi, No. 36/2. 19,5x13 boyunda, 208 sayfa, 10 lira.

Sille'li Figanî'nin Bir Koşması

Yazan : Mustafa ATAMAN

Konyanın Batısında 8 kilometre mesafede bulunan Sille Bucağı, 19. asırda bir hayli Halk Şairi yetiştirmiştir. Aralarında "Süruri" gibi, Şem'i'ye yakın, üstün vasıfta olanlar vardır. Çeşitli şekillerde yazdıkları şiirlerden bazıları "Konya Halkiyât ve Harsiyâtı" ile "Sille Halk Şairleri" isimli kitaplarda neşrolunmuşsa da, üzerlerinde durulması lâzım gelenlere işaret edilmemiş, daha doğrusu farkına varan olmamıştır. Onun için de sanattaki hüner ve meharetlere belirtilmemiştir. Halbuki, kanaatimce, bunun yapılması, lâzımdır. O zaman, şairinin sanat değeri daha iyi anlaşılabilir. İşte ben, bu kanaata istinaden, Silleli Figanî'nin, câzip ve enteresan bulduğum 8 kıt'alık bir şiirini nakletmek istedim.

Figanî bu koşmasında, Arap asıllı Türk harflerini, (Eliften başlayıp sırayı bozmamak şartıyla) mısralarının ilk kelimesinde ustaca kullanmasını bilmiştir. Eski harflerin sayısı (Lâmelif dahil edildiği takdirde) 32 ise de, bunlardan P, Ç, J Arabcada bulunmadığı, bu itibarla daha önceleri Osmanlıcada da (yahut halk tarafından) çokça kullanılmadığından dolayı, Figanî o üç harfi bırakıp, geriye kalan 29'u kullanmıştır.

İstirap dolu bir hayat geçirdiği anlaşılan şair, bir "Divan"ında şöyle diyor :

Aşk-u sevdâ vardır ammâ,
Kimseler bilmez beni,
Her isim âh zârdır amma,
Kimseler bilmez beni.

1878 yılında dünyaya gelip 1928 de vefat eden Figanî'nin adı Osman'dır. Tahsili, o zamana göre ilkokul derecesindedir. Hafızası kuvvetli olup, kendisine şiir zevkini Silleli "Merdanî" vermiştir. Koşma, Destan, Divân, Semaî tarzında şiirler yazan şairin, aruzla yazdıkları da vardır.

Gençliğinde muamma halletmek, irticâlen şiir söylemekte muasırlarıyla yarışmalara katılarak başarı gösteren Figanî'nin, bahsettiğim şiirini buraya alırken, yeni neslin eski harfleri bilmemesi dolayısıyla, bazı notlar koymayı lüzumlu gördüm. Bu suretle daha iyi ve kolay anlaşılacağı-

nı sanıyorum. İşte o koşma:

Elif (1) — ile — aldım elime kalem
Be — ile — başladım beyanımız var
Te — ile — takdirde yazılmış elem
Se (2) — ile — sıkletli bir cânımız var
Cim — ile — cefadan cemalim soldu
Ha (3) — ile — hâlimiz perişan oldu
Hi (4) — ile — hânemiz biçare kaldı
Dâl — ile — derbeder devrânımız var
Zâl (5) — ile — zellim şahsım melâmet
Ra (6) — ile — rahmedin fakire himmet
Ze — ile — ziyaret bize ticaret
Sin — ile — sizlere çok senâmız var
Şin — ile — şaşurdım bak şu hayrete
Sad (7) — ile — sabrımız girdi ibrete
Dat (9) — ile — dalâlet kalmam hikmete
Tı (9) — ile — tayyibîr vicdanımız var
Zı (10) — ile — zarurî dünyanın gamı
Ayn (11) — ile — âlemin oldum sersemi
Gayn (12) — ile — gurbetin ah, olur demli
Fe — ile — fakirlik fermanımız var
Kaf (13) — ile — kalemi aldım, elimde
Kef (14) — ile — gönlüme çekildi perde
Lâm — ile — lâbamız yağsız fitilde
Mim — ile — miskinim zindanımız var
Nun — ile — ne çare çekerim çille (15)
Vav — ile — vafını edemem dille
He — ile — her daim vatanım Sille
Lâmelif (16), lâceram mihmanımız var
Ye — ile — yalnız (17) bir ben değilim.

Yârile birkaç da vardır melilim (18)
'Figanî'yim' ben bunlara delillim
Rıza-yi bâriye selmânımız var.

- 1) Elif, çok eskidenberi hem (E), hem (A) yerine kullanılırdı. Sonradan elifin üzerine u-zatma (med) konularak (A) ayrıldı.
- 2) Şimdiki (Se) nin karşılığı olmayıp yazılış yerleri ayrıdır.
- 3) Daima kalın okunan harflerdendir.
- 4) Üzerinde nokta bulunan (Ha) dir. (Hi) da denir. Hep kalın okunur.
- 5) Peltek (zâl ve zel) denir. Şimdiki (Ze) den başka, yazılış yerleri ayrıdır.
- 6) Kendinden sonra ince okunan harf gelmedikçe hep kalın okunur. (Ra) dahi denir.
- 7) Her yerde kalın okunur.
- 8) Üstünde nokta bulunan (Sad-Zad) dir. Kalın okunur, özel yazılış yerleri var. ➔

1897 Türk - Yunan Savaşında Yakılan Türküler

Yazan : Erdoğan GÖKÇE

Milletler yaşamları içinde geçmiş önemli olayları sonraki kuşaklara da duyurmak, başarılarını, yenilgilerini, sevinçlerini, üzüntülerini daha pek uzun süreler yaşatmak gereğini duymuşlardır. Başarılar ile öğütülecek, yenilgiye uğramamak için ders alınacaktır. Sevinçleri, üzüntüleri yeni kuşaklar da öğrenmelidir. Millet olmanın öğelerinden biri de budur. Ressamlar tabloları, heykeltıraşlar heykel ve anıtları, müzisyenler besteleri ve şairler de şiir ve destanları ile üst düzeyde bunu yaparlar. Örnekleri tarihte pek çoktur. Bir de adsız halk çocuklarının eserleri vardır. Türküler yakarak, destanlar, koşmalar düzerek olayları tarihe malederler. Bu türkülerli yakanlar, koşmaları düzenler isimleri bilinmeden geçer giderler. Bu eserleriyle yansıttıkları olaylar o kadar önemli, söyleme biçimleri o derece hakça, halkça, içtendir ki, kültürlü evlatlarının eserlerinden daha yaygın, daha da benimsenerek yaşarlar. Türküleri yakan, koşmaları düzenler belki de okuma yazma bilmezler. Onların yazgılarını değiştirme, 20 nci asrın nimetlerinden faydalandırılma ihtiyaç ve imkânları belki de gereği gibi gerçekleşmemiştir. Onlar dağ başlarında elde sılâh, elde çapa, orak yaşarlar. Sa-

9) Daima kalın okunur.

10) Zarurî (Zad) ile yazılır. Şair ya bunu bilmediğinden, yahut zarurî olarak (Zı) ile yazmış olmalıdır.

11) (A) dan ayrı bir ses mahreci ile ve kalın okunur.

12) Yumuşak (ğ) karşılığıdır.

13) Her zaman kalın okunur.

14) Şimdiki (K) karşılığıdır. Ancak, bazı hallerde (yarı veya tam Nun) gibi okunur. (Gönlüm) de olduğu gibi... Buna, (sağır Kef ve Kâf-i Nüni) denir.

15) Hem kafiye, hem Konyada (çille) dahi denildiği için yazılmış olsa gerek.

16) Lâm ile Elif birleşik yazılır. (Lâ) şeklinde okunur. (Mese-lâ ve im-lâ) da olduğu gibi. Vezin bozulmaması için burada —ile— edatı kullanılmamıştır.

17) Vezin hatırına (yalnız) demiştir. Konya'da böyle de konuşulur.

18) (Melûl) den galattır. Şair, çocuklarının durumunu anlatıyor.

vafta Mehmetçik olur, serhadlerde kanlarını seve seve akıtırlar, canlarını vatan için verirler. Anaları, babaları, karıları, bacıları, sevgiileri onları seve seve cepheye gönderirler ve arkalarından dualarını, sevgilerini, hasretlerini türkü ve koşmalara dökerler. Bir Yemen harbi olmuş, onbinlerce Mehmetçik kızgın gölün kumlarında eriyip gitmiş ve ardından kalanlar.

Ben yârimi Yemen'lere yolladım

Kılıcını elc-ğizimle bağladım.

Arkasından melûl melûl ağladım.

Kâfir Yemen açtı da bize yâreler.

İkinci Başşehir Edirne'den serhadlere giden ordunun Yeniçeri Ağası Hasan Ağa'nın ağzından cenk başarısını şöyle dile getirmiştir:

Edirne'nin ardında sümbüllü bağlar.

Hasan Ağa oturmuş kargısın yağlar.

Şimdi cenk var, analar, babalar ağlar.

Hasmını meydanda seç, kara babam hey

Üçünü beşini birden keş kara babam hey

Bunun yanında sevgi ve hasreti en yüksek düzeyde, keskin acı ifadelerle belirtmeyi de bilmiştir:

Kırmızı gülün budağı

Gece geçtim ben bu dağı

Neyleyim yârsız odayı

Ah şu gönül arzu'ler seni seni yâr seni
Tâ tenim turab olunca, kefenim arzu'ler seni

(Rumeli halk türküsü formu 3+3 mısra şeklindedir umumiyetle. Bu türkü 25—30 sene önce piyasaya eksik sunuldu. Öylece gidiyor.)

20 nci asır düşünüşü her türlü şiddeti red ediyor. Her kesin eşit mutlu yaşamasını öngörüyor. Her milletin yaşama hakkını kabul ediyor. Ancak dünyadan nasib almayanlar, işte öylece gelip öylece gitmekte olanlar, kendi milletlerine hak, özgürlük tanımadıkları gibi, başka milletlere de tanımak istemiyorlar. Aşağıda kısaca anlatacağım üzere, 80 sene evvel ettiklerini şimdi de etmekten geri kalmıyorlar. Kıbrıs'ta hakkımızı gaspetmeye kalkıyorlar. Kahraman ordumuzun Kıbrıs'daki kardeşlerimizi kurtarmak için giriştiği eylemin heyecanı içinde, 1897 DÜMEKE HARBİ'ni içli, candan deyimlerle yaşatan türkülerimizi duyurayım, unutulmaktan kurtarayım dedim. Bunları çocukluğumda anam, rahmetli babamdan öğren-

miştim.

Gelelim konuya: Asırlarca geniş bir hoşgörü- rürlü yönetimimiz altında yaşayan Rum'lar 1821 den itibaren önce Mora ve daha sonra Yunanistanın diğer kısımlarını ele geçirmek için her türlü hareketi yaptılar. Megalo İdea onların tutkusu olmuştu. Bu gün dahi sürdürüyorlar. 1897 yılı Mart ayında sınırlarımızı zorladılar. Teselya ordularının başına Prens Konstantin'i getirdiler. Son Bizans İmparatoru'na nazire olarak. İstanbulu alacaklardı. Harbe hazırlanmaya başladılar. 6 Nisan. 1897 günü Yunan halkı Yenisehir'de Prens Konstantin'in karar-gâhı önünde toplandı ve (harp isteriz) diye bağıldılar. Prens buna olumlu cevap verdi. Kralın da aynı arzuyu taşıdığını bildirdi. Aynı gün yabancı ordular Yunanistan'a bir nota vererek tecavüz ederlerse sorumlu olacaklarını bildirdi. Bu notanın bir benzeri de Babiali'ye verildi. Devletimiz her türlü tedbiri almasını Alasonya Ordusu Başkumandanı Ethem Paşa'ya bildirdi. Bu sırada bir Yunan çetesi Kalabaka yöresinden hududumuza tecavüz etti. Sorumuz üzerine haberleri olmadığını, resmi olmayan çetelerin eyleminden sorumlu olmayacaklarını bildirdiler.

Ancak çetelerle resmi Yunan Üniforması taşıyan piyade ve topçu birlikleri vardı. 10 Nisan günü içlerinde yine Yunan ordusu mensuplarının bulunduğu 3.500 kişilik bir birlik Tırnava - Yanya hududumuzu geçti ve ordumuz tarafından püskürtüldü. Bu gün olduğu gibi Yunan Hükümeti bu birlik içinde ordularından kimsenin bulunmadığını bildirdi. Babiali durumu belgelerle Avrupa devletlerine bildirdi. Aldığı cevap, bir daha Yunanlıların tecavüzü halinde Osmanlı Devletinin harp ilânına hakkı bulunduğu şeklinde oldu. Bu gün olduğu gibi, o gün de objektif hareket ile yabancı devletler tarafından hakkımız teslim ediliyordu. Ancak Yunanlılar bu gün olduğu gibi söz dinlemiyorlardı. 16 ve 17 Nisan günlerinde hududumuza muhtelif noktalardan hücum geçince 18 Nisan 1897 günü harp ilân ettik. Teselya Ordumuz Başkumandanı Ethem Paşa idi. Hayri Paşa Çayhisar geçidinde, Neşet Paşa İskomba'da, Memduh Paşa Alasonya'da, Haydar Paşa Milona'da, Hakkı Paşa Dişkatta'da, Hamdi Paşa Lefkotarya'da hazır idiler. Alasonya'da bir yedek tugay, Epir'de Hıfzı Paşa 2 tümeni ile bekliyordu. Yunanlılar ise Yanya ve Epir'de 15 taburluk 1 tümen, Teselya'da 16 şar taburluk 2 tümen, Yenisehir'de

1 tümen ve topçu ile takviyeli 4 taburları Nizeros'da bulunuyordu. Güneye de bir tümen kaydırmışlardı. 23 Nisan 1897 gününe kadar eksiklerimizi tamamladık. 26 Ağustos'lar nasıl tarihimizde çok önemli ise işte 23 Nisan 1897 günü de öyle oldu ve ordumuz hücumu geçti. Deliller, Musalar, Dereler'i aldık. Yunanlılar kaçıyor. Yollar kaçak sivil Yunan halkı ve askerleri ile dolu idi. Bugün Kıbrıs'da ırkdaşlarımızı aç bıraktıkları gibi, o gün de kendi milletlerinin mallarını yağma ederek kaçıyorlardı. Yenisehir'den ilk kaçak, ne acı ki, baş kumandanları Prens Konstantin oldu. Çatalca (Pharsala)'ya yerleşti, Milona meydan savaşını kazandık, Tırnova'yı ele geçirdik. Aldığımız esir, malzeme, silah hesapsızdı. Kısa bir süre önce Türklere atıp tutan gözü dönmüş gafirler şimdi birbirlerine düşmüştü. 28 Nisan'da donanma kumandanı ve ordu kurmay kurulunu azlettiler, başbakanları Deli Yani çekildi, yerine Ralli geçti. Çatalca'da savunma harbi yapacaklardı. 5 Mayıs'ta Çatalca'ya saldırdık. 25.000 kişilik Yunan ordusu perişan oldu. Velestin tepeleri ve ordularının ikmal limanı olan Volos teslim oldu. Yunan Başkumandanı Albay Simolenski son savunma yeri olarak DÜMEKE'yi seçti, ordusunu burada topladı. 13 Mayıs'ta Arta suyunu geçerek bize bir baskın yaptılar.

Ethem Paşa hücum emri verdi. 16 Mayıs'ta harp kızıştı, 3 gün içinde Yunan mukavemeti Türk askerinin ezeli, ebedi cesaret, fedakârlık ve kahramanlığı sonucu kırıldı, Yunanlılar tabanları yağlamışlardı. Arkalarına bakmadan kaçıyorlardı. Ege sularına doğru daha sonra kaçtıkları gibi.. Yunan ordusundan hiç bir şey kalmamıştı. Bütün Yunanistan ordumuza açılmıştı. Yunan Başbakanı Ralli Rusya'dan yardım istedi. Çar Abdülhamid'in barışseverliğine başvurdu. Ordumuza mütareke emri verildi. Dış devletlerin baskıları ile yaptıkları kısmen yanlarında kalmıştı.

Bu başarılı savaş, halkın ruhunda coşkunluklar yarattı. Vatan için can veren kahraman çocuklarının anısına isimleri bilinmeyen bağıranlar türküler yaktılar. Bunlar bugün dahi —gemilerin geçtiği ummanlarda— söylenmektedir. Bunlardan birisi şöyle: Hicaz makamından, uzun hava tarzında bir beste...

Çalınan davulları düğün mü sandın?
Sefere gidenler gelmez mi sandın
Al yeşil bayrağı gelin mi sandın?

Aldılar elimden yavrumu dayanamam aman
Buna çifte yürek ister, dayansın anam...
Eğil de dağlar eğil üstünden aşam,
Yeni talim çıkmış varam alışam
Ölmeden yâre bir dahi kavuşam.

Aldılar elimden yarimi dayanamam aman.
Buna çifte yürek ister, dayansın anam...

Bu savaşta karşımıza çıkan Yunan birliklerinin bir kısmının topları Kiraz ağacından yapılmıştı. Otluk Köy meydan savaşında bize karşı bu topları kullandılar. Süleyman Paşa yönetimindeki ordumuza yenilmekten kurtulamadılar. Bu savaşın anısını şu hicaz türküsü yaşıyor. Klâsik müziğimizin ağır başlılığı içinde bir üslup taşımaktadır:

Denizin dibinde Enez
Otluk Köy'ün topu kirez
Elli adım yere sürmez.
Vur imanım kana boyansın
Sevdiğim ellere kalsın
Denizin yüzünde dalga
Otluk köyde olur kavga
En ilerde bizim manga
Vur imanım kana boyansın
Sevdiğim ellere kalsın

Dümeke harbinde savaşmak için askere alınanlardan bir Edirneli er oğlu er vardı. Babası Eskicamiin muvakkittiydi (camiin saatlerinin bakımı ile uğraşana derler). Mertliği, dürüstlüğü, terbiyesi ile herkesin sevdiği bir şahıstı. Yakışıklılığı ile o devrin genç kızlarının gönüllerinde fırtınalar yarattığı söylenirdi. Benli Mehmet diye anılırdı, Nişanlısından gayriye iltifat etmemiştir.

Tanrı nasib etti. Dümeke harbinde şehid düştü. Babasına oğlunun şehitlik haberini verdiklerinde metanetini kaybetmedi. (Tanrıya şükür ki bu günü de gösterdi) deyip bayramlıklarını giydi ve muvakkithanesinin önüne oturup (beni tebrik edin ey dostlar, ne mutlu ki şehid babası oldum) diye bağırıp tebrikleri kabul etti.

Edirneliler bu yiğidin anısına şu türküyü yaktılar :

Kara çadır is mi tutar?
Gümüş martin pas mı tutar?
Annem babam ağlaşırken,
Elin kızı yaş mı tutar?
Kara Çadırlar kuruldu.
Çifte borular vuruldu.
Elâ gözlü benli Mehmet
Saat altıda vuruldu.
Bırak beni gönül bırak,

Dümeke'nin yolu irak,
Karlı buzlu su isteyen
Annesi yanında gerek.

Asker gelir dizin dizin
Süngüsü boyundan uzun,
Kurban olam binbaşıya
Versin kardeşime izin

Bir de Dümeke Destanı var. Gelin içimiz titreyerek okuyalım:

Yunanlı Yunanlı otur yerine
Kesip kellelerini korum önüne
Ferah ferah giderim devlet önüne.
Vurun gazilerimiz Allah aşkına
Şehid olanlarımız cennet köşkünün
Gümüş cezvelerimiz kaynar ocakta
Palaska belimde martin kucakta.
Dümeke ovasında kaldım sıcakta.
Vurun gazilerimiz Allah Aşkına
Şehid olanlarımız cennet köşkünün
Bayramın dördünde aldık Dümeke
Yunanın boynuna taktık teneke
Yunanın karıları dipsiz öreke
Vurun gazilerimiz Allah Aşkına
Şehid olanlarımız cennet köşkünün
Yunanlı Yunanlı adı batasın
Topunu tüfeğini seller alasın
İngiltere gibi yalnız kalasın
Vurun gazilerimiz Allah Aşkına
Şehid olanlarımız cennet köşkünün
Yunanın içinde bir sıra selvi
Kimimiz nişanlı kimimiz evli
Sılada bıraktım saçları telli,
Vurun ey gaziler Allah Aşkına
Şehit olanlarımız cennet köşkünün
Yunan topu çıktı ateş almadı
Askerine baktı kimse kalmadı
Karşiki tabyadan imdad olmadı
Vurun gazilerimiz Allah aşkına
Şehid olanlarımız cennet köşkünün
Ekinlerimiz ekildi biçilecek mi?
Sular alkan oldu içilecek mi?
Narda köprüsünden geçilecek mi?
Vurun ey gaziler Allah Aşkına
Şehid olanlarımız cennet köşkünün
Yunanın içinde aynalı pazar
Yunanın ordusunu kurşunlar bozar
Maşallah Osmanlıya değmesin nazar
Vurun gazilerimiz Allah aşkına
Şehid olanlarımız cennet köşkünün
İşte asırlardır birbirinden üstün kahramanlık örnekleri veren bu asil millet böyle içli eserler vermesini de biliyor. Bu türkülerde yansıyan felsefesi nedeniyle Türk yenilmezdir.

Âşık Lisanî'nin Yemen Destanı

Yazan : M. Sabri KOZ

— I —

"Halk Ozanlarının Söylediği Destanlar" konusunda yapmakta olduğum, uzun yıllar sürebilecek bir çalışmanın, malzemelerini toplarken elime geçecek yeni destan metinlerini yayınlamamı duyurmuş ve ilk dört yazıyı dergimizin geçen sayılarında vermiştim. Bu yazıyla beşinci destanı da veriyorum. Bunları hiç yayınlanmadığını sandığım yirmi kadar destan daha irtileyecek...

Yazımıza konu olan Yemen Destanı, adı bilindiği halde metninin tamamı yayınlanmamış ve şairi kesinlikle bulunamamış bir destandır. Bu destandan ilk kez Osman Cemal Kaygılı söz etmiş (1). Daha sonra da Tahir A-langu (2), Kaygılı'nın yayınladığı üç dörtlük ve bir dizeyi kitabına almış (3). Bu iki kitap dışında Yemen Destanı'ndan söz eden, örnekler verip açıklamalar getiren yayınlanmış yazı ya da kitaba rastlamadım. Yalnız eski harflerle basılmış eserlerle yakından ilgilenen ve çalışmalarını ESKİ HARFLERLE BASILMIŞ TÜRKÇE ESERLER KATALOĞU adıyla fasiküller halinde yayınlamakta olan M. Seyfettin Özege'nin destanlarla ilgili notları arasında benim burada yayınladığım destandan ozan adı, dörtlük sayısı ve tarih vererek söz ettiğini bu notları karıştırırken gördüm. Sanırım bu notunu kataloğuna da alacaktır (4).

— II —

Osman Cemal Kaygılı, küçük ama değerli kitabında bu destan ve bu destanı söyleyen ozan için şunları yazıyor :

"Bu destanlardan Zeytinburunlu Konik Mustafa Çavuş'un "Yemen Destanı" da meşhurlarındandır. Konik Mustafa bu küçük destanı o zamanlar tabur tabur, alay alay Yemen Çölleri'ne gönderilip oraların kızgın kumları arasında çekmedikleri kalmayan zavallı Anadolu ve Rumeli yavrularının ağzından yazmıştır.

Ne yazık ki, ben bu destanın alt tarafını bulamadım. Yalnız destanın en son satırının şu mısralarla bittiğini bunu bana okuyan âma Ahmet Reis'ten öğrendim. (...)

Bu musradan anlaşılıyor ki, zavallı Mehmetçik, son nefesini Yemen'in fırın içi gibi yanan çöllerinde vermiştir." (5).

Elimdeki destan (6) Kaygılı'nın verdiği bilgilerden bir kısmını kuşkuyla karşılamamızı gerekli kılıyor. Her şeyden önce şu soruna açıklık getirmeliyiz :

Kaygılı, destanın ozanı olarak, destanı kendisine yazdıran Ahmet Reisten naklen, Konik Mustafa Çavuş adında birini göstermektedir. Oysa destanın bende bulunan eksiksiz ve orijinal metnin son dörtlüğünün son dizisinden bu destanın Lisanî mahlaslı bir âşık tarafından söylendiği anlaşılıyor. Bu tür basma destanlarda destan sahibinin mührünün bulunması gelenek olduğu halde bunda böyle bir şey yoktur (7).

— III —

Yemen, Türk Halk Edebiyatına ayrılık ve özlem dolu ürünler kazandırmış; Osmanlı Devletini yormuş, yıpratmış uzak bir Arap ülkesi... Anadolu'ya uzak ve iklim yönünden Ana-

dolu insanını bunaltacak ölçüde sıcak olan Yemen pek çok Türk askerine mezar olmuştur. Oğlu, kocası ve kardaşı giden, gidip de dönmeyen nice ana - babalar, gelinler ve bacı-kardaşlar bu Yemen üstüne içli türküler, ağıtlar yakmışlardır. Bunlar gözden geçirilirse halk edebiyatımızda ne denli önemli oldukları ortaya çıkacaktır. Hemen hepsinde özlem dolu dizelere rastlamak mümkün. Ayrıca Yemen'in uzak, çöllük ve sıcak oluşu da sık sık konu olur bu türkü ve ağıtlara (8).

Bu destanın son dörtlüğündeki "Bin ikiyüz doksan ezberim" dizesi Yemen savaşlarını konu edinen bir kitapta rastladığım küçük bir notla oldukça uygunluk gösteriyor. Bu notta şöyle denilmektedir :

"Fırka-i ihtiyatıyyenin "Konfide"ye vüsullü olan 1286 senesi Kânunuevvel gayesinden itibaren 1289 senesi Nisanı gayesine değin, 28 ay zarfında Yemen'e ve Asir'e gerek taburların teşkiliyle ibtida gelen asker ve gerek müddet-i ihtiyatıyyesini tekmlil edüp te istibdalen giden askerlerin yerlerine gelenlerin cümlesi olarak mahal-ii mezkûre 2200 küsur efrad gelüp gitmiştir. (9).

Bu cümle, destanın sonunda verilen tarihten bir yıl önce Yemen'e asker gönderildiğini gösteriyor. Bundan destanın yazıldığı yıllarda Yemen konusunun güncelliğini yitirmemiş bir konu olduğunu çıkarıyoruz. Destancılıkta bu çok önemlidir. Halk böyle zamanlarda bu tür eserlere aşırı bir ilgi gösterir. Bu tür eserlerin çalınıp söylendiği yerlere devam eder, metni ezberler ya da bir kenara not eder... Olanak bulursa da "destancı" dan bir destan satın alır ve saklar.

Bu yazıyla verdiğim destan yukarıdaki alıntı cümlede geçen tarihlerde Yemen'e giden ve bir daha dönmeyen Hıristiyan asıllı bir doktor binbaşı için yazılmıştır. Bunu, destanın 8. dörtlüğündeki "Hekim Pol söylendim emsal içinde", 38. dörtlükteki "Binbaşı Hekim Pol şöretim yetse", 39. dörtlükteki "İsmim Hekim Pol'dür budur kudretim." dizelerinden çıkarıyoruz. Destancı 35. dörtlükte, Binbaşı Hekim Pol'ün ölürken müslüman olduğunu "Son nefesde etdim ikrar imanı" diyerek belirtiyor ve müslüman halkın ilgisini toplamak istiyor. Destancılar bu tür sözleri, okuyanların, dinleyenlerin dikkatini çekmek için, sık sık kullanırlar.

— IV —

Âşık Lisanî (Eğer bir okuma ve tesbit yan-

lışı yoksa) son dörtlükteki 1290 (Milâdi 1874) tarihine göre XIX. yüzyılda yaşamış olmalıdır... Devrindeki halk ozanlarının duyduğu dil geleneğini onun destanında da görmek mümkün. Arapça ve Farsça'dan alınma sözcükler, bu sözcüklerle kurulmuş tamlamalar çok sık kullanılıyor. Bu tamlamalardan bir kısmı da yanlış kurulmuş. Destancının kulaktan duyma bir kültürle şiir söylediği belli oluyor (10). Bu durumda böyle metinleri sağlıklı okumak, ne demek istendiğini anlamak güçleşiyor doğal olarak. Destan, üstelik çok savruk bir yazı ile yazıldığı için metni güçlükte ortaya çıkarabildim; bir iki dizeyi de yorumlayarak okudum (11).

YEMEN DESTANI

Nahnü kasemnâda vâcib-ül-izzet (12)

Böyle hükm eylemiş hatt-ı pişânî

Kirâmen Kâtibin hâme-i kudret

Her kula bir günâ yazmış fermânı

Kula vâcib sabır şükr ü kanaat (13)

Sabredenler mutlak bulur selâmet

Dâlâletde kala Pirden al himmet (14)

Ol vakit anlarsın sırr-ı nihânî

Bu dehre gelmeden ne ise maksûd

Rah-ı hakikatde bulursun mevcûd

Fedâ Kıl mürşide can ü ser vücûd

Sana ayân eden yahşî yamanî

Biraz muhtasarca eyleyim sohbet

Bî-hesâbdır zirâ çekdiğim zahmet

Hâlim hikâyetdir âleme ibret

Halka vâf edeyim der-i beyânî

Mevlûdum İstanbul'a dil herî (15)

Afânî hanemdir Beyoğlu şehri (16)

Mekteb-i Tıbbî'de çok çekdim kahrı

Rûz u şeb anarak pîr ü Lokmânî

Tıfl iken pend aldım ilim talebde

Tabiatı hâlim ağır meşreble

Dokuz sene ta'lim etdim mektebde

Sâye-i devletde aldım meydânî

İnd-i etibâda meshûr bülendim

Hayli zaman bu hâl üzere eğlendim

San'at sâyesinde doktor söylendim

Gün güne artırdım şöret ü şânî

Hekim Pol söylendim emsal içinde

İcrâ-yi san'atla bu hâl içinde

Kadr-ı vâlâ ehl-i kemâl içinde

Hünerle kazandım Rütbe-i Sâni (17)

Hayli dem eğlendim Âsitâne'de

Meğer nasib varmış âb ü dânedde

Bûlbûl veş inlerim özge lânedde

Per açub havâyâ etdim cevânî

Etibbâ-yı Meclis eylemiş tertîb
Dâr-ı Şûrâ böyle görmüş münâsib
Hâsılı Yemen'e düş oldu nasib
Geldi sıdık u sadâkatın zamanı
Felek ayrılıktan verdi nişâne
Dü çeşmim boyandı hûn-ı giryâne
Hal(i)fe gerü dönmez emr-i şahane (18)
Fedâ kumak gerek ser ile cânı
Bâb-ı Serasker'den emr ü irâde
Yemen'e azimet etdim piyâde
Ağlayub feryâdı kıldım ziyâde
Elvedâ' ederek dostu yârânı (19)
Razı oldum Hak'dan gelen zuhûra
Vedâ'laşub doğru gittim vapura
Alay vazifesi hengâm (-ı) sürûra
Çarhlar döndü vapur buldu ummânı
Askerle vapuru donatdık sardık
Sâde gök görünür kara arardık
Kırk üç günde tamam Yemen'e vardık
Vapur lenger atdı buldu limânı (20)
Hak din ü devlete vermesün zevâl
Ânide yetişdi dört çifte sandal
Çıkdim iskeleye zâbitân emsâl
O şehri tebdil-hâl etdim seyrânı (21)
Çekdiğim çileyi edemem nakil
Sıcaktan kimsede kalmamış akıl
Ahâlisi düşman Arab pek sakil
Susuz kırmak ister bunca insânı
Tam üç sene çölden çöle koşardım
Kelle koltuk nice dağlar aşardım
Hastalar hâlini görüb şaşardım
Gece gündüz yetir(ir)dim dermânı (22)
Bu hâl ile mürûr etdi çok zaman
Hidâyet Mevlâ'dan alt oldu düşman
Sükr ola selâmet kurtardı Yezdân
Tekrar âzâd kıldı yaradan Gâni
Helâl olsun deyü ni'met-i devlet
Gece gündüz koşar çekerdim sıklet
Artdırarım deyü sıkd u sadakât
Geşt ederdim nice berr ü yabânı
Neferin zâbite koyduğı kindir
Zabitle hekimin ölümü bendir (23)
Orduda aranmaz kimler kimindir
Herkes kurtarmağa çalışır cânı
Bir gün bakdim bir yüzbaşı Arnabud (24)
Çehresini asmuş misâl-i Nemrud
Nabzını yomladım pek sağlam vücud
Bildim kaçmak ister fi'l-i şeytânı
Dedim ki devlete ola hiyânet
Yalansın sende yok zerrece illet
Meğer kin bağlamış bana ol nekbet
Eyvah bilemedim dostu düşmânı
Dedi beni kurtar seni göreyim

Çürük çıkar ne istersen vereyim
Asker ocağından defter düreyim
Gönlüm arzuluyor şimdî vatânı
Dedim bana böyle sen açma sohbet
Sana yüzbaşılık vermişdir devlet
Sonra gözün tutar yediğin ni'met
Sende din gayreti yok mu külhânı
Bu kadarca etdim tekdiri ana
Meğer kasdı varmış bendeki cana
Birkaç günden sonra mahfice bana
Gülerek çadıra geldi siryânı (25)
Dedi beni çürük çıkarmadın sen
Gülüşe aldandım davranmadım ben
Çifte yağlu kurşun sıkınca birden
Doldurdu çadırı baruç dumânı
Göz açub yummağa kalmadı zaman
Baş'adı akmağa seller gibi kan
Anladım gidecek benden şirin can
Ruzigâra gitti ömrüm harman
İki gözlerime çekildi perde
Yemen çöllerinde garib yerlerde
Hakkımı Hak etsün rûz-i mahşerde
Yaradan eylerse ulu divânı
Felek zehir katdı tatlı aşma
Gördüğim dostlar neler geldi başma
Kadem basdım yirmi sekiz yaşma
Gençlikde terk etdim fâni cihânı
Anak atam haşre kadar ağlasun
Matem etsün kareleri bağlasun
Hasret-i âteşe ciğer dağlasun
Bülbül veş eylesün âh ü fiğânı
Eyvah göremedim kardaşlarımı
Armağan gönderdim gözyaşlarımı
Yitürdüm bu kadar sırdaşlarımı
Felek ters çevirdi çerh-i devrânı
Amansız zamansız çün bi-nihayet
Mevlâ kul başma vermesün firkat
Mezarım belürsüz oldu âkubet
Kıyamete hasret kodum kalanı
Emr-i Hak bu imiş sözlerin buldu
İşiden ahbâba bir ibret oldu
Dostum kan ağladı düşmanım güldü
Tecelli kadere verdi noksanı
Ne ahbâb ne yârân mevtâma
Bana kefen oldu tenimde câme
Düşmesün düşmanım bu serencâme
Kimse çekmiş değil böyle hicrânı
Kaderim bu yüzden gösterdi zuhûr
Bu fâni cihanda olmadım mesrûr
Hak bana selâmet kalana sabur
Son nefesde etdim ikrar imânı (26)
Dostlar unutmazın duadan beni.

Felek tûrâb etdi bu nâzik teni
Haşre dek edeyim âh ü şiveni
Memuriyyet yedi bu nâtuvânı
Sakin aldanmayın fâni cihâne
Ecel müsemma kaza bahâne (27)
Bu kadar takrire geldi lisâne
Muhtasar söyledim bu dasitâm
Binbaşı Hekim Pol şöhetim yetse
Dost odur ruhuma bir rahmet etse
Tenim tûrâb mezarımda ot bitse
Derûnumdan gitmez hasret süzânı
Bin ikiyüz doksan ezberim (28)
İsmim Hekim Pol'dür budur kudretim
İfade eyledim dosta kederim
Halka vâsf-eyledi ÂŞIK LİSÂNİ

NOTLAR :

1) İSTANBUL'DA SEMAİ KAHVELERİ VE MEYDAN ŞAİRLERİ; İstanbul, 1937; 25—26. sayfalar.

2) ÇALGILI KAHVELERDEKİ KÜLHAN-BEY EDEBİYATI VE NÜMUNELERİ; İstanbul, 1943; 36. sayfa.

3) Bunlar, yayınladığım metindeki 12, 14 ve 15. dördlüklerin biraz değişmişleridir. En son dördlüğün en son dizesi olarak verilen dize de 35. dördlüğün son dizesidir. Bunları ilgili dipnotlarında metinlerini vererek gösterdim.

4) Sayın Seyfettin Özege'nin Erzurum — Atatürk Üniversitesi'ne bağışladığı kitapları gösteren katalogların beşincisinde de Yemen Destanı'na ilişkin bir not vardır. Bkz: SEYFETTİN ÖZEGE BAĞIŞ KİTAPLARI EK KATALOĞU — Kitap adına göre — CİLT 5; Hazırlayanlar: Ali Bayram, Lütfi Bayraktutan, M. Sadi Çöğenli, Erzurum, 1973; 241 sayfa, 27704 sayılı not.

5) Osman Cemal Kaygılı, a. g. e: 25—26. sayfalar.

6) Destan 40x13 cm. boyutlu gazete kâğıdına taşbaskı ile basılmıştır. Sağdan sola numaralanarak verilen dördlükler, birbirinden çizgilerle ayrılan, boylamasına dört, enlemesine on sütun oluşturmaktadırlar. Böylece oluşan 40 kareye 39 dördlük yerleştirilmiş bir kare de boş bırakılmıştır.

7) Muhtar Yahya Dağlı'nın Tokatlı Gedayı (1943, İstanbul) adlı kitabında Kumkapı ve Yenikapı Semaî kahvelerinden söz edilirken Lisânî'nin de adı geçiyor. Bu kısımları olduğu gibi aktarıyorum:

"Hulasa, bu kahve yukarıda yazdığım gibi saz şairlerinin ve bu meslekte yetişenlerin bir terakki ve tekâmül merhalesi sayılan bir yerdedir.

LİSÂNİ, Yeksani, Mahcubî, Hicabî, Püryani, Saliki, Dertli, Yesari, Ceyhunî, Çınarı ve diğer birçok saz şairleri bu kahveye uğramış, sazile, sözle, sesile hünerini göstermiş, noksanını burada ikmal etmiş ve sonra her biri yeni âşuklar ve şairler yetiştirerek bu mesleği yaşatmağa çalışmışlardır." (s. 12)

"Sunu da ilâve edeyim ki, bu iki semtin kahvelerinde şiir söyleyen ve saz çalan şairlerin çoğu "Ermeni"dir. Fakat bunların her biri ya doğrudan doğruya bektâşılığa intisap suretiyle müslümanlığı kabul etmişler veyahut müslümanlara benzemek üzere şiirlerinde birer müslüman mahlası almışlardır. Nitekim yukarıda ismi geçen Püryânî, Mahcubî, Lisani, Yeksani ve daha bir çok şairler buna birer misaldir." (S. 13).

3) C. Öztelli, EVLERİNİN ÖNÜ (Bütün Halk Türküleri); İstanbul, 1972; 637 - 646. sayfalar.

9) Asaf Tanrıku, YEMEN NOTLARI; Ankara, 1965; 20. sayfa.

10) "Etibbâ-yı Meclis" (10. dördlük), "Hasret-i âteş" (30. dördlük) tamlamaları yanlış kurulmuştur. Bkz.: yazımın sonundaki Sözlük.

11) Okuyamadığım dizelerle ilgili görüşlerini belirtmek zahmetine katlanan değerli yazar Sayın Enver Naci Gökşen'e burada teşekkür ederim.

12) "Nahnü kasemna": Kur'an'dan alınma bir ayet olan bu sözler, (ZUHRUF SURESİ - 32. AYET) "Rakbinin nimetlerini onlar mı paylaşıyorlar? Dünya hayatında onların mâişetlerini bile aralarında (onlar değil) biz taksim ettik." anlamındadır. Bu ayeti kimi halk ozanları sık sık kullanırlar. Örnek olarak Dertli'nin "Nahnü Kasemnâda taksimde Mevlâ", "Nahnü Kasemnâyı bilmen mi Dertli?" dizelerini gösterebiliriz. Bu örneklerin sayısını çoğaltmak mümkündür.. Fazla yer tutacağı düşünülerek öteki örnekler alınmamıştır.

13) Bu dizedeki "şükr" sözcüğü metinde "şehr" biçimindedir.

14) Bu dizedeki "kala" sözcüğünün doğrusu "kalınca" olmalı.

15) "Herî" sözcüğünün anlamını bulamadım.

16) Bu dize sağlıklı okunamıyor.

17) Rütbe-i Sanî: Osmanlılarda devlet memurlarıyla halktan kimselere verilen paye ve ünvanlardan ikinci derecede olanı.

18) "Hal(i)fe" sözcüğü "geri, arka" anlamlarına gelen "Halfa" sözcüğünün yazımı ile yazılmıştır.

19) Bu dörtlük O. C. Kaygılı'da:

Babiseraskeriden emrî irade
Memleketten kalktık geldik piyade
Feryadü figan pek de ziyade
Kucaklayarak dostu yararı
biçimindedir.

20) Bu dörtlük O.C. Kaygılı'da:

Askırla vapuru donattık, sardık
Sade gök görünür kara arardık
Tam kırk üç günde Yemene vardık
Vapur lenger attı bulduk limanı
biçimindedir.

21) Bu dörtlük O.C. Kaygılı'da:

Halk dinü devlete vermesin zeval
Yetiştî anide bir alay sandal
Hep çıktık iskeleyle akrânü emsal
Şehirde tebdilen ettik seyranı
biçimindedir.

22) "Yetir(ir)dim" sözcüğü "yetirdim" biçimindedir. Böyle olunca bir hece eksik geldiği için tarafımdan düzeltildi.

23) "bendır" sözcüğüne bir anlam verilmedi.

24) Arnabut: Arnavut

25) "Siryani" sözcüğüne de anlam veremedim. "Süryani" sözünden bozulma olabilir.

26) Bu dize Osman Cemal Kaygılı'da da ayne geçmektedir.

27) Dizide hece eksikliği vardır..

28) Bu dize de iki hece eksik... Başa "sene" sözcüğü getirilerek düzeltilebilir.

S Ö Z L Ü K

Âb ü dâne: yiyecek, içecek anlamında; Ağır meşreb: ağır tabiatlı; Azimet: gitme, gidis, Bâb-ı Serasker: Doğrusu Bâb-ı Seraskerî. Harbiye Nezareti, Genel Kurmay Başkanlığı; Berrü yabân: bozkır, vahşi toprak; Bi-nihâyet: Sonsuz; Bülbül veş: Bülbül gibi; Bülend: yüksek, yüce; Câme: elbise, giysi; Cevlân etmek: dolaşmak, parçada çmak; Cerh-i devrân: dönen çark, döndükçe insanların alın yazısını oluşturan felek ve onun çarkı; Çifte sandal: kürekleri bir adam tarafından çekilen iki kürekli sandal, Çün: çünkü; Dâlalet: Doğ-

ru yoldan sapma; Dâr-ı Şura: Dâr-ı Şurâ-yı Askerî - Osmanlılarda yüksek derecede bir askerî meclis; Derûn: İç taraf, gönül; Düleşm: iki göz; Ehl-i kemâl: Olgunluk sahibi kimse; Emr-i Hak: tanrının buyruğu; Emr-i Şâhâne: hükümdar emri; Emr ü irade: iki sözcük de buyruk, emir anlamına gelir; Emsal: aynı yaşta ya da rütbede olanlar; Etibba-yı Meclis: doğrusu Meclis-i Etibba --- Tabipler Odası; Fîl-i Seytânî: Seytanca davranış; Firkat: ayrılık; Ganî: tanrının adlarından biri, zengin, varlıklı, bol anlamında; Gest etmek: gezmek, dolaşmak; Gûna: türlü, çeşitli; Halim: yaradılıştan yumuşak huylu; Hâme-i kudret: Kudret kalemi, tanrı buyruğu ile yazan kalem; Hasret-i âtes: doğrusu ateşi hasret - özlemin ateşi anlamında; Hatt-ı pişânî: alın yazısı; Hengâm: zaman, mevsim; Hicrân: ayrılık, iç acısı; Hûn-ı giryân: kanlı gözyaşı anlamında; İcrâ-yı san'at: sanatın gereklerini yerine getirmek, sanat yapmak; İkrar: dil ile söyleme, kabul etme; İnd-i etibbâ: doktorlar yanında; Kadem Basmak: ayak basmak, (girmek); Kadr: değer, itibar; Kirâmen kâtibin: insanların iki tarafında sevap ve günahları yazan melekler; Lenger atmak: gemilerin liman ya da benzeri yerlerde durmak için demir atmaları; Mahfice: gizlice; Mekteb-i Tibbiye: Tıp fakültesi; Mesrûr: sevinçli, mutlu; Mevlûd: insanın doğduğu yer; Mevtâ: cenaze, ölü; Misâl-i Nemrûd: Nemrut gibi; Muhtasar: kısaltılmış, kısa; Mürur etmek: geçmek; Müsemmâ: belirlenmiş, adlandırılmış; Nâ-tüvân: güçsüz, kuvvetsiz; Nektet: uğursuz, kötü; Nimet-i devlet: devletin iyilikleri; Pend: öğüt; Per: kanat; Râh-ı hakikat: gerçeğin yolu; Rûz-i Mahşer: kıyamet günü; Rûz u seb: gece ve gündüz; Sakil: can sıkıcı, çirkin, parçada kötülük anlamı taşıyor; Sâye-i devlet: devletin yardımı, koruması; Serencâm: Başa gelen olay; Sıdk u sadâkat: doğruluk ve içten bağlılık; Sıklet: ağırlık, sıkıntı Sırr-ı nihân: gizli sır; Sürûr: sevinç; Şiven: yas, inleme, sızlama; Takrire: doğrusu takrir - anlatma, anlatış; Tebdil hâl: hâl değiştirme, başka kılığa girme; Tecelli: görünme, belirme; Tıfl: küçük çocuk; Türab : toprak; Vâcib ü l-izzet: gerekli olan yücelik, tanrı; Valâ: yüksek, yüce; Yahşî - Yaman: iyi, kötü; Yârân: dostlar, sevgililer; Yezdân: tanrının adlarından biri; Zabitân: zabıtlar, subaylar; Zevâl: Sona erme, yerinden ayrılıp gitme; Zuhur: Görünme, ortaya çıkma.

Kitaplar Arasında :

"Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Folklorik Dizin Denemesi,"

[NAIL TAN, 116 SAYFA, 15 TL. 1974 ANKARA]

Yazan : M. Şakir ÜLKÜTAŞIR

Kültür Müsteşarlığı Folklor A. Dairesi Başkanı Nail Tan, son günlerde, bu ad altında, orijinal bir kitapçık, bir deney (taslak) yayımladı. Öteden beri yapmayı tasarladığım, bir makalemde de bahis konusu ettiğim bir araştırmanın ilk defa olumlu bir şekilde sayın Tan tarafından ele alınmış olması beni gerçekten duygulandırdı. Bu duygu, bu kılavuz kitap hakkındaki düşüncelerimi de, kısa da olsa, yazmağa sevketti.

Divân-ü Lûgat, Kutadgu Bilik'den başka İbn Batuta, Trabzonlu Âşıkî gibi seyahatçıların —hattâ bize ait Seyahatnâme yazmış olan Frenk müelliflerinin— meydana getirdikleri Seyahatnâmeleri bu bakımdan araştırmanın, hatta Tan'ınki gibi çalıştırmayı kolaylaştıran bir dizininin yapılmış olmanın bile, Türk - Türkiye folkloru için büyük bir değeri vardır. İşte, Tan tarafından Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi üzerinde yapılan bu ilk deneme bu bakımdan bir önem taşımaktadır.

115 sayfa tutan bu "Dizin Denemesi"ni kapsamı bakımından şöyle tanıyabiliriz.

Eser, mütad, bir "Sunuş" ile başlıyor. Müellif bu sunuşta, Seyahatnâme'nin Türk Folkloru bakımından ifade ettiği büyük öneme işaret ediyor. Bu çalışma için Zuhurî Danışman'ın "Türkçeleştirip yayımladığı onbeş ciltlik" Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 1969 - 1971"ni esas aldığını yazıyor. Bu arada Genel Dizin (Endeks) dışında, ana kitaptan derlediği bütün bilgileri kapsayan, bir "Halk Hekimliği" travayı meydana getirmiş olduğunu da sözlerine ekliyor.

Yazar burada, Önsözünde önemli bir noktaya temas ederek yayınlanmış olan (1896 - 1938) eski (yani esas) Seyahatnâme nüshalarında da okuma yanlışları olabileceğinden de bahsediyor. Basılı, Seyahatnâme nüshaları üzerinde vaktiyle uzun uzadıya çalışmalar, hattâ birkaç ta neşriyat yapmış bir adam olmamız sıfatıyla hemen söyleyelim ki, bu —sekizi eski, ikisi de yeni harflerle— basılmış Seyahatnâmelerde bilhassa İkdâm neşrinde, bir ta-

kım hattâ birçok baskı ve okuma yanlışları vardır. Bununla beraber, İkdâm'ın, altı ciltlik neşri üzerinde zamanın (2. Abdülhamit devri) sansürü kitabın birçok yerlerini çıkarmış, bazı sözleri de —zülfü yâre dokunur mülâhazasıyla— atmıştır. Binaenaley, Seyahatnâme'yi bu yanlış, noksan baskılardan kopya edip bastıranlar bunları bittabi "söktürüp düzeltmemişler"dir.

Kütüphanelerdeki "Evliya Çelebi Seyahatnâmesi yazmalarının yetki sahibi birer tarihçi, sosyolog, edebiyatçı, sanat ve mimari tarihi uzmanı zatlardan kurulu bir heyet tarafından okunup, metin tenkidi usûlüyle yeniden bastırılması şarttır, elzemdir kanısındayım. Aksi halde bu yanlışlıklar sürüp gidecektir.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesini yazarken, gerçekten değerli olan gözlemleri yanında o kendinden önce yazılmış olan Seyahatnâmelerden, tarihi eserlerden de (örneğin: musiki alanında "Sûzi Çelebi'den) faydalanarak (!) kitabını, sadeye yakın bir dille, meydana getirmiştir. Evliya, gidemediği yerler (örneğin: yukarı Avusturya ve Almanya —Nemse— gibi) hakkında halktan, akıncı Türklere dinlediklerini de yazmıştır.

Dizin Denemesi'nin 2. bölümünde Evliyâ Çelebi'nin kısa bir biyografisi, Seyahatnâme'nin yazma nüshalarının bulunduğu kütüphanelerle yine Evliyâ ve Seyahatnâme hakkında bibliyografya bilgileri verilmiştir.

Müellif, halk gelenekleri, hikâyeleri, müzik ve oyunları, takvimi, hekimliği, zenaatları v.b. gibi 32 çeşit folklorik konudan ibaret olan Dizin bölümleri üzerine (sa. 12—16) kısa fakat yeteri kadar faydalı bilgiler de vererek araştırdığı alan ve maddeleri açıklamaktadır.

Sayın Tan, kitabının 17. sayfasından itibaren "Folklorik Dizin"i —yukarıda işaret ettiğimiz bölümler içinde— cilt ve sayfa numaralarını kayda başlıyor. Bu madde dizini kitabın 43. sayfasında son buluyor.

Müellif, kitabında "Evliyâ Çelebi Se-

Karagöz Sanatçısı Ragıp Tuğtekin'le Bir Konuşma

Konuşan : Nail TAN

- Adınız, soyadınız?
- "Ragıp Tuğtekin."
- Doğum yeriniz ve tarihi?
- "İstanbul, 1891."
- Tahsil durumunuz?
- "Mercan İdadisi."
- Asıl mesleğiniz?
- "Nahiye Müdürlüğünden emekliyim.

Afyon Darülmualiminde Resim ve Beden Eğitimi öğretmenliği de yaptım. Çankırı Mevlevi şeyhi Hüsamettin Hasip Dede'den tanbur meşkettim."

— Karagöz oynatmağa nasıl başladınız? Ustalarınız kimlerdir?

— "Karagöz oyununa merak sarışım şöyle olmuştur:

Ortaokul tahsilime devam ettiğim sıralarda Harbiye Nezareti Zat İşleri Müdürü Halis Efendi'nin mahdumu olup; aynı daire mümevizlerinden, 328 (1912) de vefat eden devrin amatör üstat Karagöz oynatanlarından yine merhum hattat ve Karagöz tasviri kesicisi bulunan aynı tarihte ölen Nazif Efendi'nin gerek tasvir yaptığı gerekse merhum Tecelli Bey'in yalnız cülûs ve velâdet donanmaları gecesi toplantıya

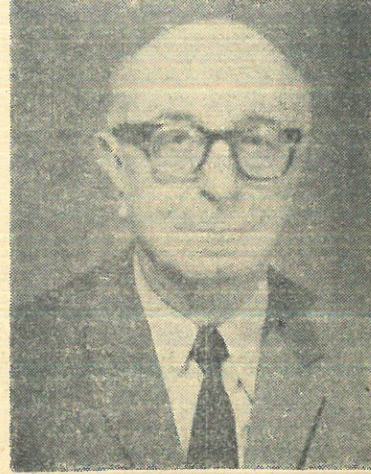
yahatnâme'sinde Halk Hekimliği: sa. 44" konusu ile örnek bir travay veriyor. Eserin gövdesini teşkil eden bu tam "izahnâmeli Folklor dizini" bölümü, Seyahatnâme'den fevkalâde itinâlı bir şekilde derlenmiş ve açıklanmıştır. Bu önemli bölüm sa. 96 da son buluyor.

Bundan sonra, ayrı bir bölüm halinde "hastalık adları" "hastalık nedenleri", "hastaları sağaltma yolları", "hekimlik, cerrahlık, usta (uzman) hekim ve cerrahlar" başlıkları altında yine madde dizin numaraları verilmiştir.

Kitap, metinde geçen arapça ve farsça sözleri açıklayan küçük bir "Sözlük" ile son bulmaktadır.

Sayın Nail Tan'ı sahasında ilk olarak meydana getirdiği bu "Dizin Denemesi"nden dolayı candan tebrik ederiz. Kitap, Seyahatnâme'yi Türkiye Folkloru bakımından irdeleyecekler için değerli bir kılavuz niteliğini de taşımaktadır.

müsait olduğu devirde özel olarak (Ahmet Rasim, Mahmut Sadık, Hasan Bedrettin ve Nazif Efendiler ile şahıslarını isimlerini hatırlayamadığım zevata) bir konak yavrusu olan evinin salonunda daima kurulu

Ragıp Tuğtekin

bulunan Karagöz perdesinde perde dışı, perde içi seyrettiğim Karagöz piyeslerinin şahsımda uyandırdığı merak ve heves olmuştur.

Pek ziyade hürmet ettiğim merhum Tecelli Bey'in Nazif Bey'e ait olan tasvirlerinin örneklerini mukavvaya çizerek ve sonra keserek boya ile boyar, bu tasvirleri o tarihlerde satışta bulunan Karagöz oyunlarını piyes ittihaz edip, komşu arkadaşlarına oynatmakla başlamıştır.

Münhasıran Karagöz oyunu lubiyatı ramazan gecelerine münhasır bulunduğu devrin en büyük sanatçıları olan Kâtip Salih, Soğukçeşme Rufahi Dergâhı Şeyhi Fehmi Efendi, Sefer Mehmet (Camcı İrfan'ın ustası), Kantarcı Hakkı Efendi gibi üstatların (doğrudan doğruya iştirak etmemekle beraber) gerek perde dışı gerekse perde içinde tasvirlerin değneklere takılması, tasvirlerin (Karagözcülere el peşrevi denen) perdeye sürülüşleri, müteaddit tasvirlerin piyes icabı olarak perdeye gelişleri, tasvirlerle bağlı değneklerin ya sol el parmakları arasında azami dördünün tutulması ki (bu tarzı ancak Tecelli Bey

merhum tatbik ederdi) hemen genellikle kullanılan ve ayna peş tahtasının sanatkarın bulunduğu tarafında sırası ile delinmiş olan gözlere takılan ve çatal tesmiye edilen tahtaların bu deliklere tatbiki ve tasvir değneklerinin çatalların üstüne konmak ve sanatkarın göğsü ile perde arasında denkli olarak tutturularak rol alan tasviri iki eli ile oynatmak şekli zamanımıza kadar devam etmiştir.

Karagöz oynatmama gelince:

Amatör olarak arkadaşlar ile bazı toplantılarda yılda bir iki defaya münhasır olmak ve bu toplantılara bir çeşni katmak gayesi ile oynatırım. Ne umumi yerlerde ve ne de Halkevleri v.s. gibi nim resmi yerlerde oynatmış değilim."

— Repertuarınızda hangi oyunlar var?

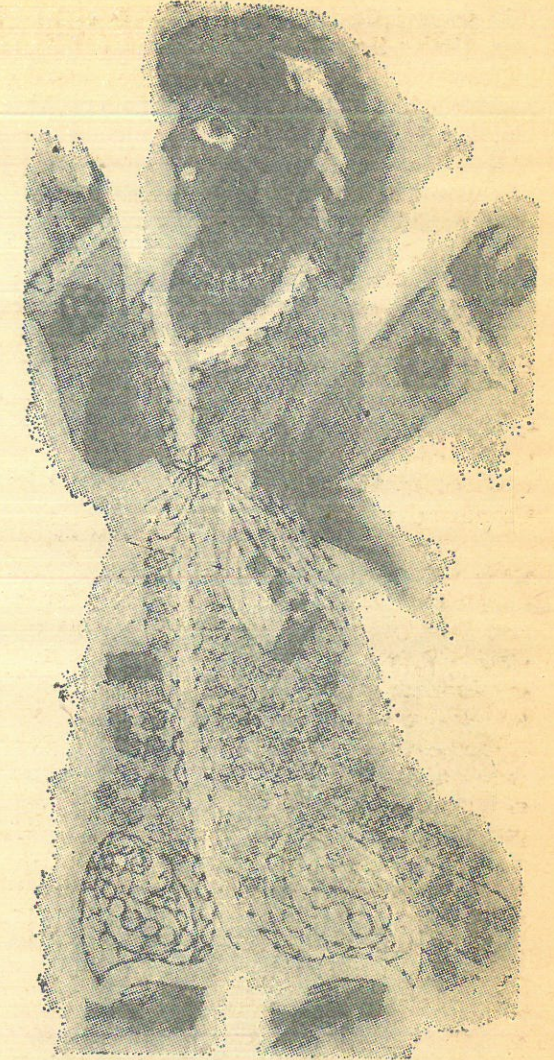
— "Karagöz oyunları esas itibariyle 10-12'yi geçmez. Bunların başlıcaları:

Tahir ile Zühre, Ferhat ile Şirin, Kanlı Kavak, Şairler, Tımarhane, Kanlı Nigâr, Yalova Sefası, Kâğıthane Sefası, Ters evlenme, İki Dessas (Cazular) veya Sihirbazlar imtihanı, Salıncak, Aptal Bekçi, Mandıra, Ağalık.

Sonradan Karagöz oyunu ile pek ilgili görünmeyen ve Karagözcüler tarafından ilâve edilmiş oyunlar vardır ki bunlar beni şahsen hiç alâkadar etmemiştir.

Eski oyunlar meyanında Karagözün sünnetliği (Hayal içinde Hayal) oyunu, yalnız Hayal Küpü Eminağa tarafından oynatılmıştır. Seyrettiğim Karagözcüler arasında bu oyunu oynatana tesadüf etmedim. Arap Köle, Yalan küpü, Masana, Ham Hum gibiler başbaşa oyun olmayıp oyun sürelerini uzatmak için Karagöz - Hacivat muhaveresine ilâve edilen ara muhavereleridir. Esasen yukarıda isimlerini zikrettiğim meşhur Karagöz oynatanların en ziyade sevdikleri ve önem verdikleri piyesler üzerinde durdukları meşhudum olmuştur. Bu arada Kâtip Salih Bey tarafından oyunu uzatmak için muhavere ile piyes arasına kantolar konmuştur. Bu şekil Kâtip Salih Bey'in icadıdır.

Tecelli Bey daha ziyade Ters Evlenme oyununu, Şeyh Fehmi Efendi Cazuları, Kâtip Salih Efendi Şairleri, Sefer Mehmet Efendi Tahir ile Zühreyi oynarlardı. Benim de arasına arkadaşların isteği üzerine oynattığım piyeslerin başında Ters evlenme,

Karagöz tiplerinden : Zenne

me, Kâğıthane Sefası, Yalova Sefası ve Kanlı Nigâr oyunları gelir."

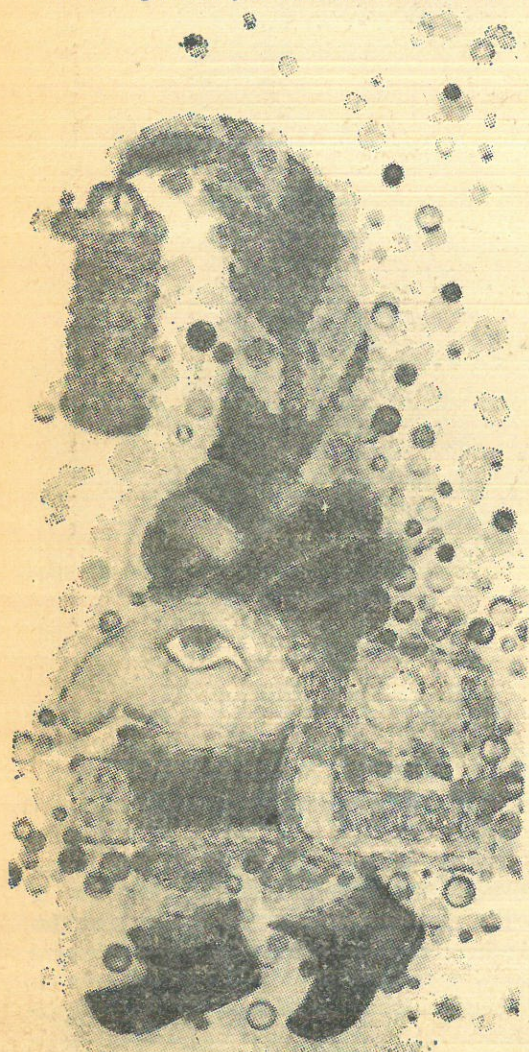
— Karagöz tasvirlerinizi kendiniz mi yapıyorsunuz? Bu sanatı kimden öğrendiniz?

— "Zaman ilerledikçe mukavva Karagözlerin deriye intikalini şöyle hatırlarım:

Bir gün Tecelli Bey ve Nazif Efendilerin huzurlarında bulunurken bu fikrimi açtım. Nazif Efendi merhum Tahtakale civarında bazı dükkânlarda hariçten getirilebilmiş ve temizlenince tasvir yapmaya elverişli çarık derileri bulunduğunu söyledi; bu derilerden tedarik edip tedricen bunları

çakı ve çivi ile nevrekanlayıp yine o zaman şişeler ile satılan kırmızı ve mavi galibardalar ile boyamak suretiyle tasvir yapmaya başladım. Ve bu çalışma aralıklı olarak devam etti. Bu çalışma, memuriyetimi İstanbul'a tahvil ettikten sonraki 1940 yılından itibaren devamlı mesai sarfederek bulabildiğim deve, dana derilerinden ve çeşitli nevrekanlar ile on ilâ onikibin tasvir kestim. Son zamanlarda Balıkesir'de tanıştığım Kâzım usta ismindeki bir sarac ustası istediğim şekilde deve, bulamadığı takdirde dana derilerinden bana göndermeye başladı.

Halen çok ihtiyar bir durumda olan bu

Karagöz tiplerinden : Bebe Ruhi

sanatkâr daha ne kadar bu işte bana yardımcı olabilecek bilemiyorum.

Otuzbeş yıl içerisinde esaslı ve bütün Karagöz oyunlarını oynatabilecek beheri 150-180 tasvir arasında üç kolleksiyon vucuda getirdim. Bunların haricinde perakende olarak İngiltere, Almanya, İtalya, Amerika gibi yerlerde meraklılara perakende olarak talebe göre 20-30-40 parça gönderdiğim gibi burada da son Karagöz oynatanlara istedikleri zaman tasvir yapmaktayım.

— Hâlen elinizde kolleksiyonunuz var mı?

— Yukarıda belirttiğim gibi yaptığım kolleksiyonlardan biri sayın Metin And da biri Yapı Kredi Arşivinde, üçüncüsü Berlin'de bir kimya müessesesi sahibi olan bir Almanda bulunmaktadır. Halen elimde Karagöz oyunlarını oynatmaya kifayet eden 130 parçalık kolleksiyonum var".

— Çırak yetiştirdiniz mi?

— "Tasvir kesmek hususunda kendi isteği üzerine Mühendis Orhan Kut'u istediğim şekilde yetiştirdim.

Geçen Yıl Kültür Müşterahlığınca kurs halinde açılmış olan çalışmada heveskâr arkadaşlar tedricen evvela tasvir yapma işine iştirak ettiler. Kurs devam ettiği takdirde tasvir yapma ve ileride oynatma tarzını da programa dahil edeceğiz. Bu suretle yalnız Türk eseri olup dünya sanat çevresinde bu hususta varılan yargıya göre Türk seyirlik oyunları Karagöz dahil lubiyatın birbirinden ayrılmaz rüknü olan Ortaoyunu, hatta İpli Kukla ve El Kuklası gibi dallarının da yaşatılması ve ihyası programlaştırılrsa netice daha esaslı meydana gelebilir.

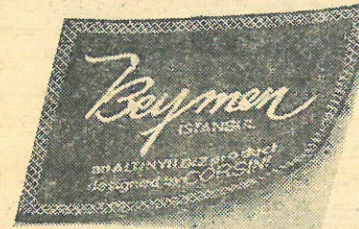
— Karagöz'ün yaşatılması konusundaki düşünceleriniz nelerdir?

— "Karagözün yaşatılması konusunda:

Bugün için tasvir yapım ve oyunlarının mutlak olarak ne şekilde, ne de piyeslerde değişiklik yapılmasını doğru bulmuyorum. Bu günkü gençliğin Osmanlıca Türkçesine ve Osmanlı Edebiyatı'na terim itibarile yabancı oldukları gözönüne alınarak otorite zevat tarafından tedricen yeni nesle intikal edebilecek tarzda yazılabilir. Ancak yine mutlak olarak Karagöz ve Hacivat'ın eski şekli korunmak şartı ile erkek ve zenne tipleri üzerinde şekil değişiklikleri yapılabilir.

Sizin için de bir Beymen var.

Her zevke, her ölçüye göre
bir Beymen vardır.
Beymen'de renkler ve çeşitler
saymakla bitmez.
Beymen'leri bir görün.
Dilediğinizi seçin.
Üstünüzde deneyin.
Ve gardrobunuzu
Beymen'le yenileyin.

"Seçkinlerin giyimi"

Perma-Sharp'ı zirveye yerleştiren
ileri yapım tekniği:

elektronik bombardıman.

Tras bıçağında dünyanın en ileri yapım tekniğidir
elektronik bombardıman. İlimin, teknolojinin son
buluşudur. Perma-Sharp bugün bu tekniğe sahiptir.
Şimdi her Perma-Sharp, en sert metaller
ile elektronlanmaktadır.

Bu özel sistemdir, yeni Perma-Sharp'ı zirveye
yerleştiren. Yeni özel sistem Perma-Sharp'ın ömrü
daha uzundur. . . %40 oranında daha uzun. . .
her bıçağa daha fazla tras olanağı vermek için,
Perma-Sharp'ın keskinliğini arttırmıştır,
elektronik bombardıman. . . daha yumuşak,
daha rahat bir tras için.

Kalitesinde daha da istikrarlıdır, yeni Perma-Sharp. . .
her bıçağın aynı üstünlüğü taşıması için.

İşte bu yeni özel sistemdir,
Perma-Sharp'ı Türkiye'den İngiltere'ye
İspanya'dan Amerika'ya üstün kılan.

Perma-Sharp zirvededir bugün. . .
orada kalacaktır.

Nerede olursa olsun,
üstünlüğü tartışılmayacak
şekilde.

Perma-Sharp'ınızı
yeni ambalajında
isteyiniz.

Nerede olursa olsun,
Perma-Sharp'ların üstünlüğü
tartışılmaz.

(Grafika : - 65)

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

KASIM 1974

İÇİNDEKİLER :

Folklor ve Doğum	Süleyman ARISOY
Haşhaş Folkloru: Haşhaş Tarlasında Yanık Emine	Azmi GÜLEÇ
Atatürk Şiirlerinde Eski Destanlar ve Efsaneler	Aydın OY
Kapaklı'da Nişan, Düğün ve Mâniler	Nural GÜRAN
Devlet Halk Oyunları Topluluğu'na Muhtacız	Nimet GEZMİŞ
1686 ve 1697'de Yakılan Budin ve Bosna - Saray Ağtı Dr. M. F. KIRZIOĞLU	
"Ercişli Emrah ile Selvihan Hikâyesi" Üzerine	Nejat BİRDOĞAN
Koçana (Makedonya) Atasözleri ve Deyimleri	İsmail EREN
Denizli'den Derlenen Bir Masal: "Oduncunun Oğlu" Dr. Mehmet TUĞRUL	

BİZE GELEN KİTAPLAR

SAYI: 304

KURUŞ: 250

İSTANBUL'DA AYDA BİR DEFA ÇIKAR HALK KÜLTÜRÜ DERGİSİ